

Klotter

En inventering av förebyggande åtgärder

BRÅ – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm. Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75,
e-post info@bra.se

BRÅ på Internet www.bra.se
ISBN 91-38-32070-3

Författare: Solveig Hollari

Omslag: Britton & Britton

Tryck: Edita Norstedts AB 2003

© Brottsförebyggande rådet

Innehåll

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	6
INLEDNING	10
KLOTTER, GRAFFITI OCH SKADEGÖRELSE	13
Klotter och graffiti – två omstridda begrepp	13
Tags, throw-ups och pieces	13
Klottrarna ingen enhetlig grupp	14
INTERNATIONELLA ÅTGÄRDER OCH TIDIGARE FORSKNING	17
Erfarenheter från närliggande länder	17
Exempel på andra klotterförebyggande åtgärder	20
Utvärderingar saknas	21
Kombinationer av åtgärder kan ge resultat	22
Snabb sanering den vanligaste åtgärden	23
DET KLOTTERFÖREBYGGANDE ARBETET I SVERIGE	25
Många erfarenheter – men få utvärderingar	25
Kommunerna	26
Polisen	34
Övriga aktörer	37
Exempel på olika åtgärds paket	44
AVSLUTANDE DISKUSSION	47
Erfarenheter finns men samordning och utvärderingar saknas	47
Gemensamma nämnare för lyckade insatser	48
Att tänka parallellt	49
REFERENSER	51
BILAGA	53
ENGLISH SUMMARY	54

Förord

Klotter är ett stort problem på många platser runtom i landet. En nedklottrad miljö uppfattas av många som förslummad och otrygg och leder dessutom till stora kostnader för samhället. För att komma tillrätta med klotterproblemet röstade riksdagen i oktober år 2003 igenom en lagändring där den maximala strafftiden för klotterbrott fördubblades. Samtidigt förbättrades polisens möjligheter att gripa och lagföra klottrare. Den nya lagen syftar främst till att komma tillrätta med de mest notoriska klottrarna, vilkas skadegörelse kostar samhället stora summor årligen. Andra, mer förebyggande insatser, krävs också för att komma tillrätta med problemet. Regeringen gav därför Brottsförebyggande rådet (BRÅ) i uppdrag att undersöka det klotterförebyggande arbetet i Sverige. I denna uppgift ingick att inventera de förebyggande åtgärder som vidtagits och att analysera de uppföljningar som har gjorts av deras effekter. I den undersökning som BRÅ har genomfört har landets kommuner och polismyndigheter besvarat enkäter med frågor om den aktuella klottersituationen och om de förebyggande åtgärder som genomförs. Därutöver har ett hundratal telefonintervjuer genomförts med andra aktörer som arbetar förebyggande mot klotter. Andra länders erfarenheter av klotterförebyggande arbete och den forskning som bedrivits i frågan presenteras också i rapporten.

Rapportens författare är Solveig Hollari och Andreas Fahlén (avsnittet om övriga aktörer), utredare vid Brottsförebyggande rådet. Flera medarbetare vid BRÅ har också bidragit i arbetet med rapporten, bland annat Malin Alfredsson och Fredrik Mattsson som deltog i planeringen av undersökningen och genomförde datainsamlingen. Ett särskilt tack riktas också till filosofie doktor David Shannon vid Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet som har lämnat värdefulla synpunkter på rapporten och dess innehåll.

Stockholm i november 2003

Jan Andersson
Tf. generaldirektör

Malena Carlstedt
Tf. Enhetschef

Sammanfattning

Denna rapport är en undersökning av det klotterförebyggande arbete som har utförts i Sverige under de senaste åren. Utifrån uppdraget, att inventera klotterförebyggande åtgärder och analysera uppföljningen av dessa, har en enkät skickats till landets samtliga kommuner samt stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö. En liknande enkät har också sänds till landets polismyndigheter samt till polismästardistriktet i Stockholm och polisområdena i Göteborg och Malmö. Svarefrekvensen blev mycket hög, vilket tyder på ett stort engagemang i frågan. Därutöver har Brottsförebyggande rådet (BRÅ) tagit kontakt med ett hundratal företrädare för andra organisationer och företag, exempelvis elbolag, fastighetsägare och företag inom trafik- och kollektivtrafikområdet, i syfte att kartlägga deras klotterförebyggande arbete.

KLOTTRE INGEN ENHETLIG GRUPP

Tidigare undersökningar visar att klottrare inte utgör någon enhetlig grupp. En gemensam nämnare, förutom själva klottrandet, är dock att klottrarna oftast är pojkar eller unga män. De flesta av dem är under 19 år och uppskattningsvis en fjärdedel av klottrarna är yngre än 15 år. De viktigaste orsakerna till klottrandet, uppges vara a) en önskan om uppmärksamhet och b) om att få spänning samt c) en vilja att uttrycka skaparlust. Där upphör dock alla försök till generaliseringar eftersom klottrarna kan delas upp i flera olika undergrupper. Bland dem finns både äldre ungdomar med tung kriminell belastning, yngre personer med konstnärligt intresse och pojkar utan någon övrig kriminell belastning än klotter och klotterrelaterade brott. En majoritet av dem som klottrar gör det under en begränsad tid och upphör sedan med denna form av brottsligt beteende. Men bland klottrarna finns också personer där klottrandet har utgjort de första handlingarna i en brottslig karriär.

SVÅRT ATT AVGÖRA VILKA ÅTGÄRDER SOM FUNGERAR - OVANLIGT MED UTVÄRDERINGAR

Klotter uppfattas som ett stort problem i flera av västvärldens länder. Många förebyggande åtgärder har genomförts. Utvärderingar och vetenskaplig forskning om arbetets effekter saknas dock nästan helt såväl i Sverige som i andra länder. Därför finns det inget underlag för att avgöra vilka sorters åtgärder som har fungerat och varför de har fungerat.

SNABB SANERING KOMBINERAD MED ANDRA INSATSER KAN VARA EFFEKTIVT

Erfarenheter från andra länder tyder emellertid på att snabb sanering av nerklottrade ytor, i kombination med andra åtgärder, kan ge goda resultat. Snabb sanering kräver dock samarbete mellan flera olika aktörer eftersom föremålen som utsätts för klotter har olika ägare. I Oslo och Köpenhamn samarbetar flera fastighetsägare genom att teckna en slags klotterförsäkring. Den innebär att fastighetsägare, mot betalning av en fast kvartalsavgift

per löpmetrar fasad, får omedelbar och kostnadsfri sanering om fasaden klottras ned. Åtgärden kompletteras med informationskampanjer till allmänheten. I Helsingfors är snabb sanering av nedklottrade ytor ett tvingande krav som staden ställer på fastighetsägarna. Där kombineras också saneringen med ett aktivt arbete för att gripa och lagföra de mest notoriska klottrarna. I den belgiska staden Brügge har snabb sanering, informationskampanjer och ett aktivt arbete för att gripa de aktivaste klottrarna, kombinerats med en generös attityd till graffitimålarna. De ungdomar som tar avstånd från olagligt klottrande har givits möjlighet att måla graffiti på lagliga väggar som ställts i ordning för ändamålet. Visserligen är dessa insatser inte vetenskapligt utvärderade men i alla dessa städer uppges åtgärderna, trots deras delvis olika innehåll, ha minskat klottret.

KOMMUNERNA DRIVANDE KRAFT I DET KLOTTERFÖREBYGGANDE ARBETET

I Sverige är det främst i storstadsregionerna som klottret uppfattas som ett stort problem. Närmare hälften av de stadsdelar i Stockholm, Göteborg och Malmö som har besvarat BRÅ:s enkät uppges att de har mycket eller ganska mycket klotter. Av landets alla kommuner är det en fjärdedel som menar sig ha mycket eller ganska mycket klotter. Bland dessa särskilt drabbade kommuner är det emellertid bara en mindre andel som har en övergripande handlingsplan för hur klotter ska förebyggas. Tre fjärdedelar av de kommuner som säger sig ha mycket eller ganska mycket klotter, har ingen övergripande handlingsplan för hur de ska komma tillrätta med klottrandet. Det är dock betydligt vanligare att de har en policy för klottersanering vilket närmare hälften av alla kommuner, som har besvarat enkäten, uppges att de har.

Trots att övergripande handlingsplaner ofta saknas, genomförs ett flertal förebyggande åtgärder bland landets kommuner. Ofta består de av en eller flera enskilda insatser. Den totala kostnaden för kommunernas klotterförebyggande arbete är svår att uppskatta. Tidigare beräkningar visar dock att kommunernas sammanlagda kostnad för enbart klottersanering uppgår till 500 miljoner kronor årligen.

När olika aktörer samarbetar i klotterfrågan, är nästan alltid kommunen den drivande och sammanhållande aktören. Det finns flera exempel på kommuner som samarbetar både mellan sina förvaltningar och med andra aktörer, i flera fall med polisen. I likhet med situationen i övriga västländer, saknas emellertid genomgående utvärderingar av åtgärderna. Därför saknas också ofta kunskaper om vilka åtgärder, eller snarare vilka kombinationer av åtgärder som fungerar.

POLISEN DELTAR I DET KLOTTERFÖREBYGGANDE ARBETET

Närmare hälften av polismyndigheterna i landet uppges att ett eller flera av deras närpolisområden har en övergripande strategi för hur de ska arbeta förebyggande mot klotter. De flesta polismyndigheterna uppges också att närpolisen aktivt deltar i det klotterförebyggande arbetet. Detta sker främst genom systematisk kartläggning av klottrare och deras klottersignaturer. I några fall samarbetar polisen också med kommunerna genom att exempel-

vis informera ungdomar om de skadeverkningar och risker som klottrandet medför.

ÖVRIGA AKTÖRER GENOMFÖR OFTAST BARA PUNKTINSATSER

Utöver kommunerna och polismyndigheterna finns det många andra aktörer som arbetar med frågan, främst därför att de själva är drabbade av klotter. Några av de mest centrala är aktörer inom trafik- och kollektivtrafikområdet samt aktörer inom bostadsbolagen. Bland dem är snabb sanering den huvudsakliga strategin. Ibland vidtar de också olika sorters situationella åtgärder, exempelvis väktarbevakning, klotterskydd av fasader och liknande. Sociala åtgärder, som exempelvis information, alternativa aktiviteter för klottrare och liknande, bedrivs däremot tämligen sällan. De åtgärder som genomförs av dessa aktörer är oftast punktinsatser varför de sällan ingår i någon övergripande handlingsplan. I likhet med kommunens och polisens förebyggande arbete, har dessa åtgärder i allmänhet inte heller utvärderats. Deras egen bedömning är att det främst är snabb sanering som har haft några större effekter.

HANDLINGSPLANER SAKNAS OFTAST

Den övergripande bilden av det klotterförebyggande arbete som pågår i Sverige är att det på många håll saknas genomtänkta och väl utarbetade handlingsplaner för det arbete som utförs. De flesta klotterförebyggande åtgärder verkar främst ske i form av punktinsatser. Detta är problematiskt eftersom gruppen klottrare består av flera olika sorters grupper. Åtgärder som fungerar förebyggande för en sorts klottrare, fungerar sannolikt inte lika bra för klottrare av en annan kategori. Dessutom saknas ofta både samarbete mellan aktörerna och samordning av insatserna. Det gäller både inom organisationerna och företagen samt i kontakterna mellan dem. Dokumentation av de åtgärder som genomförs är också tämligen sällsynt, vilket innebär att värdefulla erfarenheter riskerar att gå förlorade. Slutligen råder det stor avsaknad av empiriskt inriktade utvärderingar eller uppföljningar. Denna undersökning kan därför inte ge några vetenskapliga belägg för vilka åtgärder som fungerar i olika sammanhang.

NÅGRA AKTÖRER HAR EN HELHETSSYN

Trots de brister som framkommit, finns det undantag. På många håll genomförs genomtänkta åtgärdsprogram. Deras gemensamma nämnare är att de bygger på ett samarbete med såväl polis som privata, kommunala och statliga aktörer i gemensamma åtgärdsprogram som syftar till att förebygga klottrandet. I dessa fall finns oftast en genomtänkt handlingsplan som präglas av uthållighet och som består av flera olika sorters åtgärder. I ett fåtal av exemplen finns också försök till utvärderingar, men metoderna för hur det klotterförebyggande arbetet utvärderas skulle behöva utvecklas och förfinas.

VIKTIGT ATT BYGGA UPP OCH SPRIDA KUNSKAPER

En majoritet av de kommuner som besvarade enkäten uttryckte en önskan om att få ökade kunskaper om hur de bäst skulle kunna arbeta klotterförebyggande. För att sprida kunskap och erfarenhet om klotterförebyggande åtgärder avser BRÅ att producera en idéskrift i ämnet under 2004. Skriften ska ge konkreta exempel på olika typer av klotterförebyggande åtgärder.

Drygt en tredjedel av kommunerna, och en ännu större andel av de tillfrågade poliserna, skulle gärna delta i någon form av utvärderingsbart pilotprojekt. För att bidra till kunskaps- och metodutvecklingen om fungerande klotterförebyggande åtgärder planerar BRÅ att bidra med visst ekonomiskt stöd till kommuner som vill arbeta klotterförebyggande. Syftet är att utveckla kostnadseffektiva åtgärder som också kan spridas till andra områden. För att uppnå detta kommer BRÅ att ställa tydliga krav på dokumentation och utvärdering av projekten och dessutom i viss mån delta i planeringen och uppföljningen av dem.

Inledning

Klotter har förekommit sedan urminnes tider. Redan i antiken Pompeji försökte man lämna synliga spår efter sig genom att rista på murarna. Sedan länge har unga förälskade par ristat in hjärtan med sina initialer i trädens bark. Under det politiserade 1960-70-talen började klotter allt oftare att synas även på våra offentliga väggar (se till exempel Dagrin, 1980; Jacobson, 1996). Den allmänna attityden till klotter var vid denna tid tämligen ambivalent. I tidningsartiklar från perioden finns exempel på såväl kritiska röster som uppskattande förhållningssätt (Jacobson, 2003).

Klottrets historia och klotterproblematiken

Först i mitten av 1980-talet började det klotter vi i dag ser dyka upp i Sverige på allvar. Det är en del av den hip-hop-kultur som då spred sig över världen från USA. Inspirerade av nordamerikanska filmer började några ungdomar att skriva sina signaturer (taggar) på ett flertal olika ställen. Debatten var väckt och allt fler grupper i Sverige reagerade mot klotter. Ambivalensen från samhällets sida kvarstod dock. Såväl statliga verk och kommuner som privata företagare genomförde olika evenemang för klottrare, eller graffitimålare som de också kallades. Samtidigt växte kritiken mot den förfulning av det offentliga rummet som många ansåg att klottret innebar (Jacobson, 2003).

Skadegörelse i form av klotter är en av de brottstyper där antalet polisanmälda brott har ökat kraftigt under de senaste åren. Sedan millennieskiftet har antalet anmälda klotterbrott fördubblats. År 2002 utgjorde klotter närmare en tredjedel av de skadegörelsebrott som anmäldes i Sverige. Statistiken över antalet anmälda klotterbrott kan dock inte användas för att göra några säkra påståenden om hur klottrets omfattning har förändrats. Det ökade antalet anmälningar beror till stor del på att de som har fått sin egendom nerklottrad har en större benägenhet i dag än tidigare att polisanmäla brottet.

En annan källa för att studera utvecklingen av klotter är så kallade självdeklarationsundersökningar i vilka ungdomar själva tillfrågas om sin eventuella brottslighet. Sådana undersökningar har Brottsförebyggande rådet (BRÅ) genomfört sedan mitten av 1990-talet. Resultaten av dessa tyder på att ungdomars tolerans för klotter har ökat under senare år. Trots det har antalet ungdomar som uppger att de har klottrat minskat något. Däremot tycks det inte ha skett någon liknande minskning av de cirka fem procent skolungdomar som uppger att de har gjort en större graffitimålning (BRÅ-rapport 2000:17).

Klotter är inte enbart ett storstadsproblem

I allmänhet har klotter uppfattats som ett storstadsproblem, men utbredningen är större än så. Även om klotter har varit – och fortfarande är – van-

ligast i storstadsområdena, är de mindre städerna och landsbygden inte förskonade från problemet.

En nedklottrad miljö upplevs av många inte bara som otrivsamt och ful. Den kan också uppfattas som otrygg och klottrarna kan bidra till att människor upplever att området är på väg att förstöras. Vi vet att klotter kostar samhället stora summor, även om det inte finns några säkra siffror för vad sanering och förebyggande åtgärder årligen kostar samhället. Osäkerheten beror bland annat på att kostnaden sprids ut på många olika aktörer. När det gäller kommunerna, som kanske bär den största kostnaden, beror osäkerheten till stor del på att de i allmänhet inte redovisar dessa kostnader separat. Däremot uppskattar de tekniska kontoren i kommunerna, enligt Kommunförbundet, att kostnaderna för klottersanering enbart i kommunerna uppgår till runt 500 miljoner kronor årligen (Kommunförbundet, 2003).

De som klottrar är oftast pojkar, ynglingar och unga män. De flesta är under 19 år. En fjärdedel av de klotterbrott som klarades upp år 1998 hade utförts av barn som var under 15 år (Ds 2001:43). I den illegala klottervärlden förekommer ibland även droger och annan grov brottslighet. Att upplklaringsprocenten för klotterbrott är mycket låg ses också som ett stort problem. Under förra året var det bara tre procent av de anmälda klotterbrotten som blev upplklarade. Klotter leder alltså sällan till någon påföljd för gärningsmannen.

Brottsförebyggande rådets uppdrag

Regeringen har föreslagit flera åtgärder för att åstadkomma en minskning av klotterbrotten. Åtgärderna är dels repressiva, dels förebyggande. De repressiva består av:

- rätt till kroppsvisitation av misstänkta klottrare
- möjlighet att döma klottrare till längre fängelsestraff än i dag
- kriminalisering av försök till skadegörelse (Ds 2001:43)

Riksdagen beslutade att anta dessa lagförslag den 29 oktober år 2003. Regeringen menar att denna lagstiftning förmodligen har störst betydelse för de mest aktiva klottrarna. För dem som inte är vanemässiga klottrare, behövs förebyggande åtgärder. Behovet av dessa är anledningen till att regeringen har givit BRÅ i uppdrag att inventera och analysera klotterförebyggande åtgärder i Sverige. Enligt uppdraget ska BRÅ:

inventera klotterförebyggande åtgärder som vidtagits i Sverige och analysera de uppföljningar som gjorts av deras effekter. Mot bakgrund av denna genomgång och med beaktande av andra länders erfarenheter skall myndigheten lämna förslag till åtgärder som kan förväntas ha en klotterförebyggande effekt. I detta sammanhang skall även möjligheterna att genomföra pilotprojekt på några orter belysas.

Metod

Många olika aktörer och organisationer bedriver klotterförebyggande arbete. De finns inom såväl den statliga och kommunala sektorn som inom den privata. Denna spridning innebär att det är svårt, för att inte säga omöjligt, att göra en heltäckande inventering av allt klotterförebyggande arbete som sker i Sverige.

En stor del av det förebyggande arbetet bedrivs dock inom ramen för den kommunala verksamheten. BRÅ har därför skickat ut en enkät till landets samtliga kommuner samt till stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Svarsfrekvensen har varit påfallande stor, både när det gäller kommunerna (82 procent) och de tillfrågade stadsdelarna (88 procent).

Eftersom även polisväsendet fyller en viktig funktion i det klotterförebyggande arbetet har en liknande enkät skickats ut till landets samtliga polismyndigheter och till polismästardistriktet respektive polisområdena i Stockholm, Göteborg och Malmö. En stor majoritet (86 procent) av polismyndigheterna och nästan samtliga (94 procent) av de tre storstädernas polismästardistrikt/polisområden har besvarat enkäten.

För att ta del av andra aktörers förebyggande arbete, har kontakter också tagits med en mängd olika organisationer, myndigheter och företag. BRÅ har intervjuat ett hundratal företrädare för exempelvis transportföretag, kollektivtrafik, elbolag, fastighetsägare, intresseorganisationer och statliga myndigheter.

Den beskrivning av det klotterförebyggande arbetet i landet som presenteras i denna rapport bygger på den information som kommit fram i såväl enkätsvar som intervjuer. För att ytterligare fördjupa kunskapen om de förebyggande åtgärderna, har BRÅ gått igenom den forskning som bedrivits i frågan. Därtill har myndigheten tagit del av och analyserat förebyggande åtgärder som bedrivits i andra länder.

Klotter, graffiti och skadegörelse

Att klotter och graffiti är laddade begrepp märks redan i hur orden används. Bland dem som debatterar frågan har begreppen i sig kommit att ge uttryck för den egna ståndpunkten. Å ena sidan kan den som tycker att allt klotter och all graffiti är fult och borde förbjudas, kalla allting för klotter. Å andra sidan vill den som däremot upplever det som en konstform, kanske att det ska kallas för graffiti.

Klotter och graffiti – två omstridda begrepp

Många tycker att de slarviga – och som de uppfattas – fula signaturer (taggar) som målas överallt är klotter. Däremot ses ofta de större och välgjorda målningarna som graffiti. En annan uppfattning är att graffiti är det som målas legalt och klotter det som målas illegalt. Detta resonemang innebär att en och samma bild kan uppfattas som klotter i en situation och som graffiti i ett annat sammanhang. Skillnaden består då i *var* den har målats.

Denna begreppsförvirring kan i värsta fall leda till en förvirrad och otydlig diskussion. Detta kan i sin tur innebära en risk för att förståelsen för fenomenet minskar och att lösningen på problemet därmed försvåras. Mer funktionella benämningar skulle kunna vara att kalla bilderna för illegal eller olaglig graffiti. En annan benämning skulle kunna vara skadegörelsegraffiti. Med denna typ av benämningar används språket inte för att uttrycka någon uppfattning, utan i syfte att tydliggöra vilken sorts aktivitet det handlar om. Genom att använda begreppet skadegörelsegraffiti skulle vi också ansluta oss till det anglosaxiska språkbruket och även till den benämning som Danmark använder, hærværksgraffiti (hærværk= skadegörelse).

I denna rapport används dock fortsättningsvis ordet klotter som samlingsbegrepp för att beteckna ”text, bild eller ristning som olovligen anbringas på husväggar, tunnelbanetåg, parkbänkar eller andra platser eller föremål” (Ds 2001:43). Det handlar alltså om skadegörelse på någon annans egendom, vilket är en kriminell handling.

Tags, throw-ups och pieces

För att bättre förstå klotterkulturen och därmed komma närmare en lösning på dess problem, bör man vara bekant med begreppet TTP-graffiti, där TTP står för de olika formerna av graffiti: Tags, Throw-ups och Pieces.

Tags, eller taggar på svenska, är kombinationer av olika bokstäver som är sammanfogade med varandra. De går att rita snabbt och klottras därför ofta på ett flertal ställen, till exempel på flera husväggar eller över en hel tunnelbanevagn. Taggar är alltså det som folk i allmänhet uppfattar som klotter. Throw-ups är namnet på sådana taggar som är större och ibland lite mer utvecklade. De består av bokstavskombinationer där bokstäverna

ofta är ifyllda med någon färg. Pieces, som är en förkortning av ”Master-piece”, är de stora målningarna med mycket färg som i vardagligt tal ofta kallas för graffiti (se bland annat Brewer, 1992; Gómez, 1993; Jacobson 1996)

Taggar, throw-ups och pieces är inte separata uttryck på så sätt att en person som målar pieces inte också gör taggar. De tre formerna är tvärtom olika delar av en och samma helhet. Formerna går heller inte att separera utan de flyter i varandra. En och samma målare kan lika gärna måla en throw-up som en piece. Den senare kan även innehålla taggar och dessa kan också målas på ett flertal olika ställen bredvid piecen. Målarens identitet framgår för de initierade oftast av stilen på målningen, men taggarna kan också fungera som signatur för den större målningen (se exempelvis Shannon, 2003; Köpenhamns kommun *Hærværksgraffiti*; Oslo kommun *Tagging*).

Utöver denna typ av klotter, som ofta är en del av hiphop-rörelsen, finns också mer traditionellt klotter. Med traditionellt klotter avses sådana texter som innehåller ett budskap som ofta är politiskt. Exempel på sådant klotter är ”Bevara Sverige Svenskt” eller ”Antifascistisk Aktion”.

I denna rapport tas inte ställning till huruvida klotter har något konstnärligt värde eller inte. Det avgörande är var klotret har ritats, ristats eller målats, det vill säga om det är lagligt eller inte. Den lagliga graffiti sätts på sådana föremål där ägaren har givit sin tillåtelse. Om klotret däremot sätts på ett ställe utan tillåtelse utgör klottrandet en kriminell handling som faller under gruppen skadegörelsebrott.

Klottrarna ingen enhetlig grupp

Flera forskare menar att det är viktigt att ha kunskap om vilka grupper av barn och ungdomar som klottrar. En åtgärd som verkar brottsförebyggande för en grupp är inte nödvändigtvis lika effektiv när det gäller andra klottrare. Det är alltså viktigt att känna till vilka målgrupper som finns för att det brottsförebyggande arbetet ska kunna bedrivas effektivt.

Klottrarna har också varit föremål för samhällets intresse ur helt olika vinklar. Ibland har de beskrivits som avantgardistiska konstnärer, ibland som busande pojkvaskrar och ibland som samvetslösa vandaler och kriminella element. Sanningen ligger kanske inte, som det ofta uttrycks ”någonstans mitt emellan” dessa extremer. Snarare rymms alla dessa tre kategorier samt många fler grupperingar av målare i den klottrande subkulturen.

Klottrarna har två gemensamma karaktärsdrag. De är oftast unga, ibland mycket unga, och de är i huvudsak pojkar eller unga män. Därefter upphör alla möjligheter till generaliseringar eftersom det i övrigt är frågan om en ganska heterogen grupp. Flickor och unga kvinnor som klottrar förekommer, men i mycket begränsad omfattning (Shannon, 2003).

Det uppges finnas flera anledningar till att ungdomar klottrar. De vanligaste orsakerna är att de vill de få uppmärksamhet, uppleva spänning och uttrycka skaparlust (Johnson, 2001). Många menar att risktagandet när klotret utförs, är en motivation i sig. Den som målar en välgjord piece, gärna på ett svårtillgängligt ställe, får uppskattning av de andra utövarna

(Shannon, 2003). När möjligheterna att göra dessa större illegala målningar minskas, till exempel som ett resultat av hårdare bevakning, kan exempelvis målandet av ett stort antal taggar ge en liknande uppskattning bland övriga klottrare (Ferrell, 1993). Klottrarna söker alltså respekt och berömmelse (av klottrare kallat "fame") i den starkt hierarkiskt uppbyggda subkulturen som deras värld utgör. Många fotograferar sitt klotter och bevarar dokumentationen i en bok (av klottrare kallad "black book"). Ett fåtal filmar sina handlingar och säljer sedan filmerna, via internet, till andra klottrare runt om i världen (se exempelvis hemsidan www.capitalsthlm.com).

För att få denna uppmärksamhet och respekt krävs vissa beteenden och karaktärsdrag som är snarlika dem som premieras i det kapitalistiska samhället. En klottrare måste ha tävlingslusta och vara beredd till hårt arbete för att bli framgångsrik i den egna subkulturen. Dessutom krävs att han är påhittig och fokuserad (Shannon, 2003).

Klottrarens övriga kriminella belastning är en fråga som har intresserat forskarna. Enligt en färsk undersökning utgör klottrarna, till skillnad mot andra kriminella grupper, i princip ett tvärsnitt av stockholmsungdomarna när det gäller social bakgrund. Däremot var de som grupp mer kriminella än ungdomar som aldrig har ägnat sig åt klotter. Klottrarna var, enligt undersökningen, både mer benägna att utföra andra sorters brott än de som aldrig ägnat sig åt en sådan aktivitet. Dessutom begick de fler brottsliga handlingar, drack mer alkohol tidigare och använde oftare även andra droger. Undersökningen, som genomförts på uppdrag av Stockholms klotterkommission¹, visar också att riskerna ökade i takt med klottrandets omfattning (Sundell, 2002).

Majoriteten av studier, både inom och utom Norden, tyder dock på att klottraren i regel inte är inblandad i andra grövre former av kriminalitet. De flesta av klottrarna skulle i stället kunna beskrivas som specialister. Deras lagbrott är, förutom klottrandet, att de stjäl sprayburkar som används när de klottrar. De flesta lämnar emellertid den illegala graffitin bakom sig efter några år.

I en nyligen presenterad avhandling framgår dock att en mycket större andel av klottrarna än av normalgruppen, även är inblandade i brott som inte är klotterrelaterade. Vissa av dessa klottrare har hög brottsbelastning, både när det gäller våldsbrott och drogrelaterad kriminalitet. Det finns dock inget som klart tyder på att ynglingar som inte redan har problem, kommer att lockas in i kriminalitet via graffitikulturen. Däremot verkar det sannolikt att pojkar och ynglingar, som redan befinner sig i riskzonen och som klottrar under en längre tid, riskerar att förstärka sitt utanförskap och därmed få det svårare att sluta begå brott. De kan då få svårigheter att längre fram återanpassa sig till ett liv som är allmänt socialt accepterat. Men det finns också exempel på personer där klottrandet har varit ett steg på vägen in i yrken där konstnärlig talang premieras (Shannon, 2003).

¹ Stockholms klotterkommission tillsattes i maj 2002 av den dåvarande kommunstyrelsen i Stockholms kommun. Det övergripande syftet var att undersöka hur klotterproblemet skulle kunna minskas. Till den rapport som överlämnades till Stockholms kommunstyrelse i november år 2002, bifogades bland annat en forskningsöversikt skriven av David Shannon och en kartläggning av klottrarna av Knut Sundell.

Bland de kriminella klottrarna finns också en liten grupp personer som utför många grövre våldsbrott. Detta gäller dock långtifrån alla eftersom många ungdomar går in i klottervärlden för en tid för att därefter lämna den. Vissa av klottrarna löper en större risk att dras in i droger och annan kriminalitet än de som inte klottrar. Det beror sannolikt på att några av dem som dras till klotterkulturen redan utgör en högriskgrupp. Det finns alltså inget i avhandlingen som tyder på att klotret i sig skapar brottslingar.

Internationella åtgärder och tidigare forskning

Det nutida klottret föddes i USA och spred sig därefter till andra länder. Att denna sorts klotter är ett internationellt problem med rötter i den nordamerikanska kulturen tydliggörs också av att samma engelska begrepp används i olika länder. Trots de svenska klottrarnas snabba acceptans av klottrets nordamerikanska kultur, finns det dock avgörande skillnader mellan hur fenomenet tar sig uttryck i Norden respektive USA.

I USA är klottret i högre utsträckning än i de nordiska länderna ett uttryck för ett revirtänkande. Det är inte ovanligt att lokalt baserade gäng använder graffiti för att markera för ungdomar som tillhör andra gäng att ett visst område tillhör det egna reviret. Detta hänger sannolikt samman med att klottret tidigt fick en grogrund i nedslitna områden där invånarna var både socialt och ekonomiskt marginaliserade.² Justitiedepartementet i USA varnar därför ungdomar som på frivillig bas vill arbeta klotterförebyggande för de risker som är sammanknippade med att sanera bort klotter som kan vara gängbaserat (U.S. Department of Justice, 1998).

Det är dock inte bara klottrets orsaker och uttryck som skiljer Sverige från USA. Sverige har, i likhet med övriga Norden, också ett annat utgångsläge både när det gäller politik, ekonomi och sociala frågor. I den följande genomgången fokuseras därför på arbete som har utförts i de nordiska grannländerna. BRÅ uppmärksammar också det klotterförebyggande projekt i staden Brügge i Belgien som för två år sedan vann första pris i en europeisk tävling i brottsförebyggande arbete (the European Crime Prevention Awards). Dessutom ges kortfattade beskrivningar av olika erfarenheter från USA, Australien och England. Kapitlet avslutas med en genomgång av den mycket sparsamma forskning som finns rörande de klotterförebyggande åtgärdernas effektivitet.

Erfarenheter från närliggande länder

I Oslo och Köpenhamn bedrivs klotterförebyggande arbete som i mångt och mycket liknar och har låtit sig inspireras av varandra.

OSLO OCH KÖPENHAMN SATSAR PÅ INFORMATION OCH SNABB SANERING

I Oslo bedrivs en kampanj kallad *Stop tagging* och i Köpenhamn kampanjen *Stop graffiti*. Det kanske mest karaktäristiska för dessa är att de bygger på ett brett samarbete mellan staten, kommunen och det lokala näringslivet. Några av åtgärderna, förutom snabb och samordnad klottersanering, är brett upplagda informationskampanjer som både riktar sig till elever, föräldrar, skolpersonal och allmänhet. Lärarna får material som ska inspirera

² De nordamerikanska ungdomar som utför detta gängbaserade klotter är dock i allmänhet inte samma personer som de som klottrar TTP-graffiti.

till en dialog om klotter med eleverna. För att uppmuntra ungdomarna att bry sig om sin närmiljö, uppmuntras även de lokala myndigheterna att låta de unga involveras i utsmyckning av skolan eller av närområdet. När det gäller allmänheten försöker både Oslo och Köpenhamn påverka inställningen till klotter genom annonskampanjer och informationsbroschyrer. I bägge städerna försöker också kommunerna sprida information om hur ny- och ombyggnader av hus kan genomföras på ett sätt som förebygger klotter. Fysiska åtgärder, som ökad belysning och plantering av buskar vid exempelvis fasader, föreslås också.

Som en del av kampanjen införde Köpenhamn år 1999 något som kallas för *Stop Graffiti Ordningen* i vissa delar av staden. Den fungerar som en slags försäkring för de privata fastighetsägare som deltar. De betalar kvartalsvis en viss summa per löpmeter fasad och ansluts därigenom till kampanjen. Allt befintligt klotter saneras bort och ytan beläggs med klotteravstötande material. Så länge som fastighetsägaren fortsätter att betala den abonnemangslignande avgiften har han eller hon rätt till snabb och gratis sanering av nyttillkommet klotter (Köpenhamns kommun *Hærværksgraffiti*).

I Oslo lät man sig inspireras av Köpenhamn och införde en kort tid senare ett snarlikt projekt, kallat *Stop Tagging Ordningen*. Men i Oslo hade denna åtgärd föregåtts av ett opinionsbildande arbete från polisens sida. Polisens avsikt var att medvetandegöra främst de kommunala aktörerna om hur integrerat klotteret var med den legala graffiti. Kampanjen resulterade, enligt dess initiativtagare, i att Oslo kommun år 2000 antog ett tiopunktsprogram vars tydligaste budskap är nolltolerans mot både klotter och legal graffiti. I programmet klarlades att den klottrare som fälldes i domstol, till fullo skulle ersätta kommunen för alla utgifter i samband med dennes klotter. Dessutom skulle kommunala bidrag dras in till de organisationer och/eller föreningar som på något sätt arbetade med legal graffiti (Oslo kommun *Tagging*).

I Köpenhamn bedrivs också nolltolerans mot det illegala klotteret. Dock tycks det som att den politiska viljan till nolltolerans mot all graffiti inte är lika uttalad som i Oslo. Parallellt med Stop graffiti-kampanjen i Köpenhamn, beslutade stadens kultur- och fritidsförvaltning i september år 2003 att fortsätta sökandet efter en plats där ett försök med lagliga väggar³ ska genomföras (Kultur- og Fritidsudvalget, Köpenhamns kommun 2003).

Tyvärr saknas det både officiella utvärderingar och dokumentation av de bägge projekten. Även dokumentation om hur resultatet har följts upp saknas. Det går inte heller att få fram uppgifter om vad insatserna har kostat, vare sig i Oslo eller Köpenhamn. Enligt muntliga uppgifter har dock kampanjen i Oslo varit lyckad. Den tidigare ansvarige för kampanjen uppger bland annat att antalet anmälda klotterbrott har minskat märkbart efter det att kampanjen startade (Oslo kommun *Tagging*). Även i Köpenhamn uppges klotteret ha minskat, med mellan 50 och 75 procent, beroende på område (Köpenhamns kommun *Hærværksgraffiti*). Eftersom det inte finns

³ Med lagliga väggar avses sådana offentliga ytor som upplåts för klotter. Det rör sig alltså om väggar, plank eller liknande som det är tillåtet att rita och måla på.

någon dokumentation eller utvärdering bör dessa uppgifter dock tolkas med försiktighet.

I HELSINGFORS TVINGAS FASTIGHETSÄGARE TILL SNABB SANERING

I Helsingfors bedrivs projektet *Stoppa klottret* sedan fem år tillbaka. Den huvudsakliga metoden är att snabbt sanera bort allt klotter och att försöka gripa de mest notoriska klottrarna. I likhet med i Oslo och Köpenhamn samarbetar kommun och fastighetsägare. I Helsingfors sker samarbetet dock genom en tvingande reglering. De fastighetsägare som får sina byggnader nedklottrade är skyldiga att sanera klottret inom en viss tidsrymd. Om de inte sanerar, tvingas de att betala böter och uppmanas sedan återigen att sanera. Enligt den ansvarige för klotterbekämpningen i Helsingfors, bestod klottrarna vid kampanjens början av cirka två tusen ungdomar. Efter att ha fått information om att klotter är olagligt, uppges majoriteten av ungdomarna ha slutat med klottrandet. Kvar finns ett antal gäng där ledarna också begår andra brott och därför sitter i fängelse för det mesta. De aktuella klottrarna är i dag cirka 40, och det finns, enligt uppgift, ingen större nyrekrytering av klottrare.

I Helsingfors har man inte gjort någon skriftlig dokumentation av verksamheten. Till skillnad från i Oslo och Köpenhamn har dock det klotterförebyggande arbetet följts upp genom en objektiv mätning av nytillkommet klotter. Studenter anställs, som två gånger per år promenerar på mer än hälften av alla gator i de centrala delarna, och registrerar allt klotter. Detta klotter delas upp i två kategorier. Taggar räknas som litet klotter och throw-ups och pieces räknas som stort klotter. I samband med att de klotterförebyggande åtgärderna startade, ökade kostnaderna tillfälligt. Efter ett par år minskade de åter. År 2002 uppgick de totala kostnaderna, i vilka såväl sanering, lön, hyra, broschyrer och bevakning ingår, till cirka 14 miljoner kronor. Enligt de utförda mätningarna har antalet klotter minskat dramatiskt sedan Helsingfors stad började arbeta aktivt för att förebygga klotter. Under samma period har också antalet gripna klottrare ökat kraftigt (Helsingfors, 2003).

I BRÜGGE ACCEPTERAS LAGLIG GRAFFITI SOM KONST

I Brügge bestämde sig de lokala myndigheterna i mitten av 1990-talet för att få stopp på det ökande klottret som också drabbade de historiska byggnaderna i stadens gamla delar. Den metod som man valde att använda var att acceptera graffiti som konstform, men kombinera denna öppna attityd med tydliga repressiva åtgärder mot det olagliga klottrandet. Man utgick från att en förebyggande strategi bara kan fungera i ett samtal med klottrarna själva.

Projektet bestod av flera olika åtgärder. Genom inköp av en saneringsbil med professionell utrustning kunde ambitionen att tvätta bort allt klotter inom 48 timmar uppnås. Polisen startade en speciell avdelning vars huvudsakliga uppgift var att gripa de mest aktiva klottrarna. De kunde ganska snabbt gripa 20 vanemässiga klottrare. Dessa ungdomar gavs möjlighet att välja en form av samhällstjänst. Denna innebar att de själva rengjorde stad-

en från klotter. Åtgärderna resulterade, enligt stadens utvärdering, i att antalet anmälda brott minskade med en tredjedel på tre år.

Parallellt med de repressiva åtgärderna, gick Brügge också graffitimålarna till mötes genom att erkänna deras målningar som en konstform. Graffitiskolor startades där målarna kunde utveckla sina talanger. Först efter att ha förfinat sin teknik, bjöds målarna in att dekorera vissa utvalda offentliga byggnader, exempelvis gångtunnlar och garageväggar. Dessutom skapades en "levande" legal vägg i Brügge. Till denna vägg bjöds alla som ville rita eller skriva graffiti in. En vinst med denna legalisering var också, enligt aktörerna bakom kampanjen, att den skapade en pågående och ständig kontakt med klottrarna. Slutligen genomfördes något som bäst kan beskrivas som ett folkbildningsprojekt inom området graffiti. I en broschyr, som graffitimålare hade varit med och formgivit, informerades om projektets innehåll samtidigt som graffiti lyftes fram som en modern konst.

Resultatet av de sammanlagda klotterförebyggande åtgärderna uppges ha varit en kraftig minskning av det illegala klottrandet i Brügge. Därutöver uppges man ha lyckats förändra attityden till graffiti från vandalism till ett uttryck för energi och dynamik. År 2001 vann Brügge den europeiska brottsförebyggande tävlingen European Crime Prevention Awards med projektet *Graff'n Art, a Positive Graffiti Policy in the City of Bruges* (SEC Crime Prevention and Society Magazine, 2001).

Exempel på andra klotterförebyggande åtgärder

Runt om i världen pågår oräkneliga klotterförebyggande projekt. De flesta har emellertid inte dokumenterats och nästan inga har utvärderats. Men det finns dock flera klotterförebyggande åtgärder som har beskrivits. De flesta kommer från USA och beskrivningen av deras resultat har oftast form av en bedömning, inte en utvärdering. De följande beskrivningarna bör därför betraktas som exempel på olika sorters åtgärder:

- Polisen i nordöstra delarna av Los Angeles i Kalifornien, USA, genomförde ett projekt som gick ut på att klottrare, i stället för straff, skulle kunna välja att göra samhällstjänst. I denna ingick ofta att måla över sin egen och andras graffiti. Projektet utvecklades både i innehåll och omfattning. Det kom att innehålla även sport- och dramaövningar för ungdomarna samt undervisning för föräldrarna hur de bättre skulle kunna hantera sina ungdomar. Dessutom involverades både företag och frivilliga krafter. Enligt polisens bedömning uppges projektet fungera bra (DiPaola och Bushey, 2000).
- I Phoenix, USA, startade polisen och kommunen ett samarbete i vilket bland annat en stor mängd företag bjöds in att delta. Detta projekts kanske mest innovativa inslag var ett telefonnummer, en så kallad het linje, dit man kunde ringa anonymt för att ge tips om klotter. Telefonnumret spreds via affischer, t-shirts och genom distribution av pennor. Den som tipsade om klotter kunde få en be-

löning på ett par tusen kronor. Enligt utförarna själva ringdes det närmare 30 000 samtal under de första sju åren. Dessa samtal resulterade i närmare 1 500 förhör varav hälften ledde till arresteringar. En miljon kronor, som samlats in från frivilliga givare, fördelades på olika tipsare. Samtidigt antogs en strategi som innebar att klotter, efter att ha dokumenterats för att kunna användas som bevisning, sanerades så snabbt som möjligt. Projektet belönades av USA:s brottsförebyggande instans, *the National Crime Prevention Council* med ett nationellt pris (Piraino, 2002).

- Ett liknande projekt med en het linje genomfördes i södra Australien med hjälp av statliga brottsförebyggande medel. Den kanske största skillnaden mot det nordamerikanska projektet var att myndigheterna i Australien inte betalade ut någon belöning för klottertipsen. I den utvärdering som gjordes efter projektets genomförande konstateras att resultatet blev ökad anmälning av graffiti och ett bättre samarbete mellan berörda parter. Dessutom uppges projektet ha medfört att fler personer engagerade sig i kampen mot klotter. Däremot ledde projektet inte till att fler klottrare identifierades. I utvärderingen framgår dock inte huruvida klottret faktiskt minskade eller inte (Miller, 2002).
- I Philadelphia, USA, användes en annan metod. Förutom den vanliga snabba saneringen, systematiserades registreringen av klottret för att man lätt skulle kunna spåra klottrarna. De som arresterades ställdes inför rätta i en speciell domstol där de lagfarna hade specialiserat sig på klotter och klotterrelaterad brottslighet. Förstagsångsförbrytare som erkände gavs möjlighet att slippa åtal om de betalade saneringskostnaderna. Ytterligare en strategi var att ge så liten publicitet som möjligt åt klottrarna, eftersom polisen inte ville tillmötesgå dem genom att ge dem den sökta berömmelsen. Dessa åtgärder kompletterades med ett, enligt polisens egna ord, aggressivt utfört informationspaket till allmänheten. Enligt polisens egna uppgifter minskades klottret med tre fjärdedelar inom loppet av ett år (Scott, 1989).

Utvärderingar saknas

Det finns i dag nästan inga vetenskapliga granskningar av effekterna av klotterförebyggande arbete. Situationen tycks ha sett likadan ut under de senaste decennierna.

En av de få studierna på området är en australiensisk granskning från början av 1990-talet där olika klotterförebyggande projekt presenteras. Studien ger inga förslag till heltäckande lösningar utan mynnar i stället ut i rekommendationer av olika åtgärder som kan användas. Bland dessa finns såväl situationella åtgärder som går ut på att försvåra för klottrarna att klottra, som sociala åtgärder i form av alternativa aktiviteter för ungdomarna. Legala väggar och information om klotter och dess följdverkningar är andra förslag. Utredarna gör ingen inbördes rangordning av dessa åtgärder och bedömer heller inte deras effektivitet (Geason och Wilson, 1990).

I en liknande nordamerikansk studie från år 1993 kommer forskaren till delvis annorlunda resultat. Enligt denna studie är det bara genom att särskilja graffiti som uttryck för vandalism från graffiti som konstuttryck som klottret kan stoppas. Man bör därför ge ungdomarna utrymme för sin kreativitet, bland annat genom att erkänna den legala graffiti som konstform och *samtidigt* arbeta med repressiva åtgärder mot klottret. Därigenom kan man, skriver författaren, komma åt de underliggande motiv som tar sig uttryck i olagligt klottrande och minska detta: ”We have to outlaw graffiti when it is wrong, protect it when it is right, and teach youths and ourselves the difference.”(Gómez, 1993).

I en nordamerikansk antropologisk studie har vanemässiga klottrare från bland annat New York och Los Angeles intervjuats om vilka åtgärder som effektivast skulle kunna förebygga klotter. Förutom att ta ställning till givna påståenden har de tillfrågade också fått lämna egna alternativ. Ett resultat är att klottrarnas uppfattning om hur effektiva de olika strategierna är, beror enligt forskaren på vilken stad de kommer ifrån. Klottrare från New York, en stad som främst sett klottrare som kriminella element, har låg tilltro till alternativa åtgärder som exempelvis legala väggar. Klottrare från västkusten, där klottrats historia inte är lika mångårig och där klotterbekämpningen inte har tagit sig lika starka uttryck som i New York, tycks däremot ha större tilltro till de alternativa åtgärdernas effektivitet. Författarens slutsats är att den långvariga polariseringen i bekämpningen av klottrare i New York har lett till att klottraren där har lätt att se sig själv som en olaglig person som inte låter sig påverkas av alternativa åtgärder (Brewer, 1992).

Kombinationer av åtgärder kan ge resultat

År 1994 försökte en forskningsgrupp inom Englands inrikesdepartement att finna utvärderingar av åtgärder som syftade till att förebygga vandalism. Rapporten mynnade ut i ett konstaterande att de utvärderingar som de hade förväntat sig att finna, inte existerade. Därför är det, enligt utredarna, omöjligt att kunna dra några som helst slutsatser om olika sorters förebyggande åtgärders effektivitet. Utredarna har dock själva utvärderat ett klotterförebyggande arbete som bedrevs på Londons tunnelbana i slutet av 1980-talet. Enligt dem var det, i likhet med tidigare erfarenheter, *kombinationen* av fler olika situationella åtgärder som ledde till ett positivt resultat (Barker och Bridgeman, 1994).

Det hittills kanske mest omfattande försöket att sammanställa effekter av brottsförebyggande arbete startades år 1996 i USA på uppdrag av landets kongress. I en drygt 500-sidig rapport sammanställs och bedöms olika projekt utifrån deras effektivitet. Projekten delas upp i grupperna: de som fungerar, de som inte fungerar och de som verkar lovande. Av alla de åtgärder som undersökts, handlade endast *en* om att förebygga klotter. Den huvudsakliga insatsen var att snabbt sanera bort allt klotter. Författarnas bedömning är att denna åtgärd tycks ha fungerat. Bristen på mätbara resultat var dock alltför stor för att man skulle kunna dra någon säker slutsats (National Institute of Justice, USA).

I Australien försökte man under 1970- och 1980-talen minska spridningen av klotter genom att avskräcka klottrarna med skärpt lagstiftning. Mot slutet av 1980-talet stod det klart att dessa åtgärder inte ledde till någon nedgång i klottrandet. Inte heller den straffskärpning som infördes ett decennium senare uppges ha lett till någon större förändring, kanske främst beroende på att hårda domar sällan utdömdes. Av alla de åtgärder som har använts, har dessutom ingen blivit seriöst utvärderad. Slutsatsen är dock att enbart repressiva åtgärder inte fungerar utan att samhället måste ha bredare fokus:

Klotter är ett mångfacetterat beteende som både kan betraktas utifrån ett brottsförebyggande perspektiv och som uttryck för en ungdomskultur. Klottrets inneboende komplexitet kräver således ett mångfacetterat svar från samhället.

Detta svar, menar direktören för Australiens kriminologinstitut, måste utgå från det lokala samhällets egna förutsättningar (Graycar, 2003).

Snabb sanering den vanligaste åtgärden

Som tidigare framgått förekommer det många olika sorters klotterförebyggande arbete runt om i världen. BRÅ tvingas dock konstatera att det i de flesta fallen saknas forskning om åtgärdernas effekter. Detta leder till att det är svårt att, utifrån tidigare erfarenheter, fastställa *vilka* åtgärder som fungerar och *varför* just dessa leder till goda resultat.

Erfarenheterna från Oslo, Köpenhamn och Helsingfors är intressanta trots brister i utvärderingarna av dem. Den gemensamma nämnaren för dessa städers klotterförebyggande arbete är att insatserna präglas av ett samarbete mellan olika aktörer. Detta samarbete tar sig främst uttryck i att klotter i ett område snabbt saneras bort, oavsett vem som äger det hus eller det föremål som har blivit nerklottat.

"KLOTTER FÖDER KLOTTER"

Just den snabba saneringen, grundad på uppfattningen att klotter föder klotter, är den absolut vanligaste klotterförebyggande åtgärden. Bakgrunden till denna saneringsstrategi är att man vill undvika att klotret exponeras eftersom det är just exponering av de egna bilderna som klottrarna söker. Denna snabba sanering kompletteras ofta med andra åtgärder som kan vara av mycket olika karaktär.

En grov gruppering av de åtgärder som genomförs skulle vara att dela upp dem i åtgärder som enbart är repressiva, där aktörerna ofta väljer att inte godkänna legalt graffitimålning som en del av en existerande ungdomskultur. Till denna grupp hör exempelvis heta tipslinjer på telefon, samhällstjänst och skärpt lagstiftning för klotterbrott. Till den andra gruppen hör de åtgärder där aktörerna accepterar det legala graffitimålning som både ett ungdoms- och ett konstuttryck. För dessa aktörer ingår snabb klottersanering oftast som en huvudsaklig åtgärd, men denna kompletteras av en vilja att tillmötesgå ungdomarnas intressen och önskemål. Varken

BRÅ:s utvärdering av erfarenheter från andra länder eller en genomgång av tidigare forskning har dock kunnat fastställa huruvida det ena eller andra förhållningssättet varit mest effektivt när det gäller att förebygga klotter.

Det klotterförebyggande arbetet i Sverige

BRÅ har *inventerat landets klotterförebyggande åtgärder* genom dels enkäter till kommuner och polis, dels genom en omfattande intervjuundersökning. Gensvaret från de tillfrågade har varit stort, vilket visar det starka engagemang som finns i frågan.

Den bild som framträder är att det klotterförebyggande arbetet i Sverige bedrivs på många fronter och av flera aktörer. Detta tycks vara nödvändigt eftersom klottrarna inte gör skillnad på exempelvis ett betongfundament som ägs av vägverket, en förskola som ägs av kommunen, en hyresfastighet som är privatägd eller en box som ägs av ett elföretag. Det förekommer således förebyggande åtgärder från såväl kommunala som statliga och privata aktörers sida.

Många erfarenheter – men få utvärderingar

Brottsförebyggande arbete kan delas in i begreppen sociala och situationella åtgärder. De situationella åtgärderna är sådana där man försöker försvåra att, i detta fall, klotter utförs. Bland de situationella åtgärderna återfinns bland annat snabb klottersanering och tekniskt klotterskydd, till exempel i form av ytbeläggningar som är lätta att sanera. Till dem hör också övervakning, åtgärder i den fysiska miljön, exempelvis taggiga buskar eller spaljéer, samt åtgärder för att minska tillgängligheten på färgburkarna i handeln. De sociala åtgärderna syftar i stället till att förändra människors benägenhet att begå brott, i det här fallet ungdomars benägenhet att klottra. Exempel på sociala åtgärder är information till barn, föräldrar och personal samt behandlande insatser. Därutöver finns andra klotterförebyggande insatser som exempelvis kartläggning av omfattningen av klotter och klottrare. Syftet är att därigenom kunna söka dialog med klottrarna och/eller öka möjligheterna till lagföring av dem. Andra möjligheter är att anordna alternativa aktiviteter för klottrare, inrätta graffittiskolor eller iordningsställa lagliga väggar.

I uppdraget till BRÅ ingick även *att analysera de uppföljningar som har gjorts av effekterna av de klotterförebyggande åtgärderna*. I det mycket omfattande material som har samlats in, har därför även studerats hur vanligt det är med uppföljningar och utvärderingar av de genomförda åtgärderna. I endast ett fåtal har de klotterförebyggande åtgärderna utvärderats. Vid ett par av dessa tillfällen sägs resultatet ha blivit en ökad medvetenhet bland de vuxna om klotter och klotterrelaterade problem. I andra områden beskrivs hur samarbetet mellan de berörda parterna har förbättrats. Undersökningen visar dock att större delen av det klotterförebyggande arbetet inte har utvärderats när det gäller förekomsten av klotter före och efter åtgärden. Det finns naturligtvis några enstaka undantag. Den absoluta majoriteten av de verksamheter som uppges ha utvärderats bygger dock, så vitt fram-

kommit, i de allra flesta fall på subjektiva bedömningar och inte på objektiva mätmetoder.

Detta är i sig inte förvånande eftersom det är svårt att objektivt utvärdera klotterförebyggande åtgärder. Klotterbrottens mörkertal är mycket stort och därför fungerar det annars ofta använda måttet "anmälda brott" mindre bra. Den som vill utvärdera åtgärderna blir således hänvisad till andra källor. Att räkna "antal klotter" är en möjlighet. Genom en sådan ständigt återkommande kartläggning kan man, som exemplet Helsingfors har visat, åstadkomma en mer objektiv utvärdering av hur verksamma de förebyggande åtgärderna har varit. En annan möjlighet skulle kunna vara att använda sig av de faktiska årliga kostnaderna för klottersanering. Denna metod kräver dock att toleransnivån för klotter, det vill säga *när* saneringen sätts in, ser likadan ut över tiden.

Att utvärderingar saknas, både i Sverige och internationellt, betyder dock inte att åtgärderna i sig är verkningslösa. Däremot försvårar det möjligheten att med säkerhet kunna peka ut vilka klotterförebyggande åtgärder som sannolikt kommer att kunna fungera.

BRÅ har inte haft möjlighet att mäta klottrets omfattning före och efter de åtgärder som har genomförts. I stället redovisas i rapporten hur kommunala, statliga och övriga aktörer själva uppfattar klotterproblemet. En sammanställning över deras klotterförebyggande åtgärder presenteras också.

I det insamlade materialet finns det dock flera enskilda åtgärder och ibland hela åtgärds paket som av utförarna har *bedömts* fungera bra, vilket också redogörs i rapporten.

Kommunerna

I och med att regeringen antog det nationella brottsförebyggande programmet, *Allas vårt ansvar*, har kommunerna fått en allt tydligare roll i det brottsförebyggande arbetet (DS 1996:59). Allas vårt ansvar betonar att rättsväsendet ensamt inte kan bekämpa vardagsbrottsligheten: stöld, bedrägeri, våld och skadegörelse. I programmet uppmuntras många olika aktörer att samarbeta för att förebygga brott. Kommunerna är mycket viktiga aktörer i detta arbete. De är ofta initiativtagare till och huvudmän för de lokala brottsförebyggande råden.

DE LOKALA BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDEN BLIR FLER OCH FLER

Under de senaste åren har antalet lokala brottsförebyggande råd ökat snabbt, från ett 30-tal i mitten av 1990-talet till dagens cirka 270 lokala råd. I vissa fall befinner sig råden i ett uppbyggnadsskede men i många områden fungerar de väl och spelar en viktig roll i det lokala brottsförebyggande arbetet.

Klotter är en del av den brottslighet som kommunerna försöker förebygga. Kommunförbundet arbetade under slutet av 1990-talet för att medvetandegöra kommunerna om problemet. I den handlingsplan som antogs konstaterades att klotterkulturen kan vara en inkörsport till missbruk och

andra grövre brott. Klottrarna utsatte sig, enligt Kommunförbundet, ofta också för stora risker i samband med klottrandet.

Kommunförbundet pekade även på problem som fanns i arbetet mot klotter. Till dessa hörde att kommuner och trafikföretag inte alltid polisanmälde klotter, att åklagare och domstol inte alltid såg tillräckligt allvarligt på brottet och att den rådande lagstiftningen inte var tillräckligt effektiv. Förbundet föreslog då den straffrättsliga skärpning som nu har genomförts.

Dessutom uppmanade Kommunförbundet landets kommuner att arbeta med klotterfrågan på flera fronter samtidigt. De betonade att kunskapsnivån om klotterproblematiken borde höjas och det arbete som utförs borde byggas på tidigare erfarenheter. Till dessa erfarenheter hörde, enligt förbundet, att exempelvis graffitiskolor och lagliga väggar resulterade i både mer klotter och en nyrekrytering av klottrare (Kommunförbundet, 2001). Handlingsplanen är fortfarande aktuell men Kommunförbundet arbetar inte längre aktivt med klotterfrågan.

Inom den offentliga sektorn sköts det klotterförebyggande arbetet främst av kommunerna lokalt. I detta avsnitt beskrivs bland annat i vilken utsträckning kommunerna arbetar med förebyggande åtgärder mot klotter, vilka aktörer som är engagerade i arbetet och vilken typ av verksamhet som bedrivs. Uppgifterna bygger, om inget annat anges, på den enkätundersökning som BRÅ har genomfört och som 238 av landets 290 kommuner och 43 av de 49 stadsdelarna i landets tre storstäder har besvarat.

DE FLESTA KOMMUNER HAR INGA STÖRRE PROBLEM MED KLOTTER

En dryg tredjedel av de kommuner som har besvarat enkäten menar att klottret har ökat mycket eller ganska mycket under den senaste tioårsperioden. Knappt hälften upplever att omfattningen av klotter i det egna området är oförändrad och en dryg tiondel hävdar att klottret faktiskt har minskat i omfattning under de senaste tio åren.

En stor majoritet anser sig inte ha klotter i någon större omfattning. En av tio uppger att det inte finns något klotter alls i det egna området. Men det finns också en relativt stor grupp som beskriver att det finns ganska mycket klotter i området. Det finns dock en tydlig skillnad mellan de tre storstäderna och resten av landet. I Stockholm, Göteborg och Malmö är det ingen av stadsdelarna som svarar att klotter inte förekommer. Klotterförekomsten uppfattas där som betydligt större än i övriga kommuner i landet.

Tabell 1. Kommunernas respektive stadsdelarnas uppfattning om i vilken omfattning klottret förekommer i dag, angivet i procent.

Klotterförekomst i dag	Kommuner n=238	Stadsdelar* n=43
Klotter i mycket eller ganska stor utsträckning	25	44
Klotter i ganska liten utsträckning	34	47
Klotter i ingen eller mycket liten utsträckning	40	9
Vet inte	1	0
Totalt	100	100

*Avser stadsdelar i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Det är vanligast att det klottras i tunnlar, vid gångvägar och gator samt på skolor. Men centrumområden och kollektivtrafiken uppges också ofta vara

utsatta för klotter. Andra exempel på utsatta platser är flerfamiljshus, parker, barnstugor och idrottsanläggningar, bergväggar, byggbaracker och elskåp.

MÅNGA OLIKA AKTÖRER ARBETAR MOT KLOTTER

Det förebyggande arbetet ser olika ut i landets kommuner. På många håll är det fastighetsförvaltningen eller gatu- och parkförvaltningen som sköter samordningen av arbetet. Det finns också kommuner där det förebyggande arbetet organiseras av kulturförvaltningen.

I de allra flesta fall är flera av de kommunala förvaltningarna inblandade i det klotterförebyggande arbetet. Oftast har fastighetsförvaltningen, gatu- och parkförvaltningen och skolan arbetat med direkta klotterförebyggande åtgärder men även kultur- och fritidsförvaltningen har i ganska stor utsträckning deltagit i arbetet. Socialtjänsten och stadsbyggnadsförvaltningen är mer sällan engagerade. Det finns också exempel på områden där miljöförvaltningen och renhållningsförvaltningen har arbetat med klotterförebyggande åtgärder. I ett fåtal fall har också kommunens ungdomssamordnare eller arbetsmarknads- och integrationsenheten varit engagerade. Även i detta avseende utmärker sig de tre storstäderna. Det är betydligt vanligare att stadsdelarna i storstäderna samarbetar med skolan, socialtjänsten och kultur- och fritidsförvaltningen än att andra kommuner gör det.

Enligt kommunerna är de lokala brottsförebyggande råden ofta engagerade i arbetet, men det finns också andra organisationer som medverkar. Polisen och lokaltrafiken är de vanligaste aktörerna men även de kommunala och privata bostadsbolagen samt elbolagen arbetar ibland klotterförebyggande. Det är dock betydligt mer sällsynt, enligt kommunerna, att näringslivet, föreningslivet och andra privata organisationer arbetar med klotterförebyggande åtgärder.

HANDLINGSPLANER SÄLLSYNTA I KOMMUNERNA

Trots att klottret ofta har diskuterats intensivt under de senaste decennierna, är det bara en liten del av kommunerna som har en övergripande handlingsplan eller policy för hur de ska arbeta klotterförebyggande. Bekämpningen av klotter står alltså inte högst upp på kommunernas agenda. Detta är kanske inte så märkligt med tanke på att en stor del av dem inte anser sig ha klotter i någon större omfattning. Inte heller huvuddelen av de kommuner som tycker sig ha mycket klotter har någon policy för hur de ska komma tillrätta med problemet. Det är bara en knapp tredjedel av de hårt klotterdrabbade kommunerna som uppger att det finns en sådan (se Tabell 2).

När det gäller hur snabbt klottret ska saneras, har närmare hälften av kommunerna en uttalad policy som säger att klotter ska tvättas bort inom en viss tidsperiod. Hur policyn ser ut varierar dock mellan områdena. Det vanligaste är att klottret ska tvättas bort inom något eller några dygn. Kommuner som har stora problem med klotter är också mer benägna att ha en policy för hur snabbt saneringen ska ske, än kommuner som inte är så hårt drabbade (se Tabell 2).

Storstäderna, som är särskilt drabbade av klotter, har oftare både en övergripande handlingsplan för klotterförebyggande arbete och en policy för hur snabbt klotret ska saneras bort. Det är dock anmärkningsvärt att mer än hälften av de storstadsområden som uppger sig ha mycket klotter i området, trots detta saknar en handlingsplan för hur problemet ska hanteras.

När det gäller hur snabbt klotret ska saneras, har närmare hälften av kommunerna en uttalad policy som säger att klotter ska tvättas bort inom en viss tidsperiod. Hur policyn ser ut varierar dock mellan områdena. Det vanligaste är att klotret ska tvättas bort inom något eller några dygn. Kommuner som har stora problem med klotter är också mer benägna att ha en policy för hur snabbt saneringen ska ske, än kommuner som inte är så hårt drabbade (se Tabell 2).

Storstäderna, som är särskilt drabbade av klotter, har oftare både en övergripande handlingsplan för klotterförebyggande arbete och en policy för hur snabbt klotret ska saneras bort. Det är dock anmärkningsvärt att mer än hälften av de storstadsområden som uppger sig ha mycket klotter i området, trots detta saknar en handlingsplan för hur problemet ska hanteras.

Tabell 2. Förekomsten av övergripande handlingsplan och saneringspolicy i kommunerna, i relation till hur omfattande klotret är i kommunen, angivet i procent.

	Klotter i mycket eller ganska stor utsträckning	Klotter i ganska liten utsträckning	Klotter i ingen eller mycket liten utsträckning	Alla kommuner
Har övergripande handlingsplan	27	18	5	15
Har inte övergripande handlingsplan	73	82	95	85
Totalt	100 n=60	100 n=81	100 n=94	100 n=235
Har saneringspolicy	62	56	37	42
Har inte saneringspolicy	38	44	63	58
Totalt	100 n=19	100 n=20	100 n=4	100 n=43

Knappt hälften av kommunerna uppger att de har genomfört någon form av förebyggande arbete under de senaste tio åren. Bland dessa kommuner finns det exempel på såväl kommuner som har varit mycket aktiva som sådana som endast har genomfört enstaka åtgärder.

En intressant notering gäller Stockholm som allmänt anses som det mest klotterdrabbade området i landet. Bara sju av femton stadsdelar uppger att de har företagit någon form av klotterförebyggande åtgärder under de senaste tio åren. Stadsdelarna Katarina-Sofia och Maria-Gamla stan, som arbetar klotterförebyggande tillsammans, är det enda område som sticker ut i sitt, i relation till de övriga stadsdelarna, mycket ambitiösa antiklotterprogram. Detta består av ett flertal olika insatser.

Majoriteten av kommunerna upplever inte att det finns några hinder för att arbeta klotterförebyggande. En tredjedel av kommunerna menar dock

att det är svårt att genomföra åtgärder för att förebygga klotter. Det vanligaste hindret är att det saknas ekonomiska resurser. Ett annat problem är brist på kunskaper. Dessutom menar en mindre del av kommunerna att det saknas en vilja i organisationen att arbeta med klotterförebyggande åtgärder och att det i vissa fall också saknas engagemang för frågan.

OLIKA SORTERS KLOTTERFÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER ANVÄNDS

Sammantaget använder sig kommunerna av flera olika strategier och åtgärder inom det klotterförebyggande arbetet. Kommunerna arbetar såväl med att förhindra nyrekrytering som med att få redan aktiva klottrare att sluta och med att minska antalet tillfällen till brott. Kommunerna arbetar således med såväl situationella som sociala åtgärder. Vissa åtgärder är mer vanligt förekommande än andra (se Tabell 3). I denna tydliggörs också skillnaden i aktivitet mellan de tre storstäderna och landets kommuner i allmänhet. Den genomgående tendensen är att storstäderna betydligt oftare än övriga ägnar sig åt de flesta formerna av klotterförebyggande åtgärder.

Tabell 3. Olika sorters förebyggande åtgärder i kommunerna och stadsdelarna under de senaste tio åren, angivet i procent.

Åtgärder	Kommuner n=238	Stadsdelar* n=43
Snabb klottersanering	40	60
Information till barn/ungdomar	32	54
Tekniskt klotterskydd	34	44
Kartläggning av klotter och/eller klottrare	24	30
Information till personal	21	35
Information till föräldrar	16	33
Övervakning av polis eller vaktbolag	17	23
Åtgärder i den fysiska miljön	12	21
Lagliga väggar	10	19
Samarbete med handlare	12	7
Övervakning av medborgare, t.ex. nattvandringar	10	12
Alternativa sociala aktiviteter	6	16
Behandlande sociala insatser	7	5
Graffitiskolor	6	9
Övriga sociala åtgärder	8	0

* Avser stadsdelar i Stockholm, Göteborg och Malmö.

BRÅ har också granskat hur aktiva kommuner och stadsdelar är i förhållande till hur mycket klotter som förekommer i området. Den bild som framträder är som förväntad; ju mer klotter som finns i området, desto aktivare är de kommunala myndigheterna. När det gäller de flesta av de åtgärder som räknas upp i Tabell 3 är det mycket vanligare, både i storstäderna och i övriga landet, att kommuner som är hårt drabbade av klotter också vidtar fler sorters åtgärder än de som bara har klotter i liten eller ingen utsträckning alls.

SNABB KLOTTERSANERING ÄR DEN VANLIGASTE ÅTGÄRDEN

Den absolut vanligaste åtgärden är snabb klottersanering, det vill säga att kommunerna snabbt sanerar bort eller målar över det klotter som dyker

upp. Snabb sanering uppges ofta vara av avgörande betydelse för att minska känslan av förslumning i ett område. Dessutom minskar det möjligheten för klottraren att visa upp sig och sina alster. De flesta kommuner har en policy som innebär att klottret ska vara borta inom ett till tre dygn. I flera fall prioriterar kommunen sanering av klotter som innehåller rasistiska, sexistiska eller personliga angrepp. Ett fåtal kommuner beskriver hur enbart snabb klottersanering, alltså utan några andra åtgärder, har givit en märkbar effekt.

För att ett helt område ska kunna saneras samtidigt har några av kommunerna samarbetsavtal med fastighetsägare och med andra vars egendom ofta blir nedklottrad. I Katarina-Sofia och Maria-Gamla stans stadsdelsnämnder skriver kommunen exempelvis ett sådant avtal med de kommunala bostadsbolagen och elbolagen. Därefter anlitas gemensamt en och samma saneringsfirma. Avtalet gäller ett väl avgränsat område. Ett annat exempel på ett liknande samarbete finns i Växjö. Där är samarbetet dessutom utökat med ett gemensamt ekonomiskt ansvarstagande som innebär att de olika aktörerna förbinder sig att bidra med olika stora andelar av de totala kostnaderna. För att underlätta för mindre fastighetsägare som är drabbade av klotter erbjuds även en saneringsgaranti. Den innebär att de fastighetsägare som grundsanerar och klotterskyddar samt följer den antagna handlingsplanen, får kostnadsfri sanering av nytillverkat klotter i tre månader. För att snabbt kunna sanera klottret finns dessutom en saneringsbil till förfogande.

INFORMATION OM KLOTTRETS SKADEVERKNINGAR ÄR VANLIGT

Att informera om klottrats skadeverkningar är också en vanligt förekommande klotterförebyggande åtgärd. Flera av kommunerna producerar, i samarbete med andra aktörer, affischer och broschyrer för att nå ut med information. Många har också anställda informatörer som besöker skolklasserna i kommunen. I exempelvis Östersund används en egenproducerad video i informationskampanjen och i Täby har en teaterföreställning turnerat i skolorna. Ett annat exempel är Sollentuna kommun som har ett brett upplagt informationsprogram med seminarier, information vid föreningsmöten och med att uppvakta medierna. Dessutom genomförs där, i likhet med på flera andra håll, informationsdagar och andra offentliga samlade manifestationer. Ett exempel på riktad information är det möte som Maria-Gamla Stan och Katarina-Sofias stadsdelsnämnder anordnade för föräldrar vars barn hade påträffats i samband med klotter. Den kanske kraftfullaste informationen kommer från Örebro kommun som har producerat en affisch med en deprimerad yngling som vilar huvudet i händerna. Ovanför honom kan man läsa:

Nitton år. Trehundratusen kronor i skuld, inget körkort, ingen lägenhet, inget eget telefonabonnemang. Brott: klotter. Låt inte ungdomarna klottra bort sin framtid. Sätt stopp i tid.

ÖVERVAKNING I KOMBINATION MED KARTLÄGGNING AV KLOTTER FÖREKOMMER

Kartläggning är också en ganska vanlig åtgärd. Denna kartläggning kan ske i samband med att klottret saneras bort. En rutin är att dokumentera och polisanmäla brottet före saneringen. I exempelvis Båstad beskriver kommunen att övervakning och kartläggning av klotter och klottrare i kombination med snabb sanering har lett till att klottret har minskat mycket under de senaste åren.

GRAFFITISKOLOR OCH LEGALA VÄGGAR ÄR OMDEBATTERADE ÅTGÄRDER

Att organisera graffitiskolor och/eller ställa i ordning väggar där det är tillåtet att klottra är de mest omdebatterade klotterförebyggande åtgärderna. Diskussionen tycks ofta gruppera in dem som är aktiva i arbetet mot klotter i två polariserade läger. De som förespråkar legala väggar lyfter ofta fram det konstnärliga värdet. De inför ibland också en demokratiaspekt i diskussionen och menar att det offentliga rummet är ett rum för allas uttryck, inte bara för reklamens budskap. Dessutom menar många av dem att klotter är ett uttryck för en ungdomskultur, precis som raggarbilar var på sin tid. Bland dem som är mot förekomsten av legala väggar hävdas att dessa endast utgör en träningsplats för klotter som sedan kommer att målas illegalt. Klottrandet ökar, menar de, runt de platser där det finns legala väggar och dessutom ökar risken för nyrekrytering av klottrare.

Ungefär var tionde kommun i landet tillhandahåller legala väggar och/eller anordnar graffitiskolor. Att det finns lagliga väggar i Norrköping är troligen välkänt men de utgör alltså inte det enda exemplet. Jönköping driver exempelvis, i samarbete med KFUM, en graffitiskola och upplåter också en plats i kommunen till laglig graffitimålning. Ytterligare en vägg planeras nu bli laglig. Ett annat exempel är Växjö där det kommunala bostadsbolaget har ställt i ordning en lokal i ett klassiskt miljonprogramsområde dit ungdomar som vill måla graffiti kan komma. För att delta krävs dock ett tydligt ställningstagande mot illegalt målning. Även Lund och Umeå kräver ett sådant ställningstagande av dem som vill måla på kommunens lagliga väggar. I exempelvis Mora försöker kommunen intressera ungdomarna för att måla lagligt i stället för olagligt genom att ”få ett antal offentliga goda konstverk som visar/demonstrerar graffitin som konst och samtidigt påvisar skillnaden mellan graffiti och klotter”. I Lund har resultatet blivit att vissa av ungdomarna redan har gjort beställningsarbeten till såväl föreningar som näringslivet.

Nästan alla kommuner som har lagliga väggar har också en saneringsstrategi som innebär en snabb klottersanering. Kommuner som har legala väggar är också betydligt aktivare vad det gäller andra åtgärder mot klotter än vad de övriga kommunerna är. De legala väggarna kombineras således i mycket stor utsträckning med flera andra sociala och situationella åtgärder. Att iordningställa legala väggar och anordna graffitiskolor behöver alltså inte innebära att illegalt klotter tolereras.

ALTERNATIVA AKTIVITETER OCH BEHANDLANDE INSATSER INTEGRERAS OFTA

Alternativa aktiviteter och behandlande insatser är två sorters åtgärder som ofta går in i varandra. De är mindre vanliga metoder i kommunernas

brottsförebyggande arbete och kan handla om att försöka få ungdomar att intressera sig för andra sorters fritidsaktiviteter. I exemplet Östersund byggdes en skateboardramp och dessutom anställdes ett antal ungdomar på sommaren för att sanera klotter. I samband med detta genomfördes också andra aktiviteter med ungdomarna. I bland annat Lund planerar kommunen att skapa en "ungdomslekplats" som förutom graffitiplank även ska innehålla skateboardramp, volleybollplan, en scen, en fikahörna och utrymme för streetbasket. Ett annat exempel är Göteborgsstadsdelen Tuve-Säve där så kallade "bekymmersamtal" genomförs med kända aktiva klottrare och deras föräldrar. Vid dessa samtal deltog bland annat polis och socialtjänst. I Trollhättan får ungdomar som är dömda till samhällstjänst hjälpa till att sanera nerklottrade ytor och föremål.

PLANTERING AV TAGGIGA BUSKAR OCH FÖRÄLDRAVANDRINGAR ÄR MINDRE VANLIGT

Olika former av *tekniska klotterskydd* som ytbehandling av den nybyggda eller nysanerade ytan är tämligen vanliga. Knappt var femte kommun och stadsdel tar också hjälp av *polis eller vaktbolag* för att övervaka miljöer som upplevs som attraktiva för klottrare. Mindre vanligt förekommande åtgärder är *ingrepp i den fysiska miljön*, exempelvis att bygga spaljeer eller plantera taggiga buskar för att försvåra klottrandet. En situationell åtgärd, som är ännu ovanligare, är *samarbete med handlare*, vilket i huvudsak innebär att försöka förmå dem att plocka bort sprayburkarna från de lättillgängliga hyllorna. En annan, ganska ovanlig åtgärd, är att övervaka klotterutsatta områden genom *medborgerliga initiativ*, exempelvis föräldravandringar eller liknande.

VISSA KOMMUNER FÖRSÖKER SKAPA EN DIALOG MED UNGDOMARNA

Klotterförebyggande arbete som inte självklart kan sorteras in i någon av de ovanstående åtgärdskategorierna kallas här för övriga sociala åtgärder. De präglas ofta av en vilja från kommunens sida att möta ungdomarna i en dialog. Dessa samtal kan dock se mycket olika ut. I exempelvis Tierp sätts de klottermisstänkta ungdomarna direkt i samtal med fältsekreterare, polis, kommunrepresentant och en ung politiker. Syftet med politikermötet är att ungdomen ifråga ska förstå att det finns andra och bättre sätt att göra sin röst hörd än att klottra. I Sigtuna har "bo-kollon" anordnats av det kommunala bostadsbolaget som också planerar att iordningsställa en möteslokal för de yngre hyresgästerna. Avsikten har där varit att göra barnen och ungdomarna intresserade av att vårda sin närmiljö. Liknande tankar tycks ligga bakom de kommuner där ungdomarna har fått "adoptera" sin skola eller sitt kvarter, det vill säga städa området och ibland också fortsätta att hålla det rent. I vissa fall har ungdomarna sedan belönats för sin insats, antingen genom ett ekonomiskt bidrag till klassen eller genom någon form av förtäring.

SKADEBAROMETER OCH TRIVSELBUDGET VISAR KOSTNADER FÖR SANERING

Storfors och Arvika är exempel på kommuner som har infört något som de kallar för skadebarometer eller trivselbudget. Detta innebär att eleverna fortlöpande får information om de kostnader som klottersanering och ska-

degörelse innebär för kommunen. Så snart kostnaderna ligger under den budgeterade, går pengar tillbaka till eleverna för trivselskapande åtgärder. I bland annat Högfors har en liknande metod använts. Där hotade skolan med att ställa in läsårsavslutningens musikal om det klottrades i området. Vissa kommuner har valt att hålla en medvetet låg profil gentemot allmänhet och klottrare. Syftet med detta är att undvika att starta en öppen konflikt med klottrarna.

Bedömningarna av hur de olika kombinationerna av dessa åtgärder har fungerat pekar åt olika håll. I några kommuner uppges enbart situationella åtgärder ha givit resultat. Andra kommuner menar att de har lyckats arbeta klotterförebyggande genom att kombinera en snabb klottersanering med en generös attityd mot barnen och ungdomarna. En acceptans av graffiti-kulturen har här varit ett viktigt inslag. Det finns också exempel på hur åtgärder som bedöms fungera i en kommun, inte visar samma resultat i ett annat område. Ett exempel på detta är lagliga väggar som i vissa kommuner sägs ha resulterat i mer klotter i närområdet medan de i andra kommuner uppges ha lett till att klottrandet har minskat. Ett annat exempel är tekniska åtgärder i form av antiklotterbehandlade väggar, som på vissa håll verkar ha gett goda resultat men på andra platser inte tycks ha givit något resultat alls. Det finns således ingenting i det insamlade materialet som ger en tydlig bild av att den ena eller andra åtgärden ger ett gott resultat i alla sammanhang.

Utifrån denna bakgrund är det inte förvånande att drygt hälften av de kommuner som har besvarat enkäten också uttrycker ett behov av ökade kunskaper om hur man bäst kan arbeta klotterförebyggande. Drygt en tredjedel av kommunerna uppger också att de gärna skulle vilja delta i ett pilotprojekt eller någon annan form av försöksverksamhet som kan kopplas till utvärdering.

Polisen

Polisen har en självskrivna roll i det brottsförebyggande arbetet, där även att arbeta mot den skadegörelse som kallas klotter ingår. I detta avsnitt beskrivs i vilken utsträckning polisen uppfattar klotter som ett problem och hur man arbetar för att förebygga denna brottslighet. Uppgifterna bygger på den enkätundersökning som har besvarats av 18 av landets 21 polismyndigheter och 15 av de 16 polisdistrikten/områdena i Stockholm, Göteborg och Malmö.

STORSTADSPOLISER ANSER ATT KLOTTER ÄR ETT PROBLEM

I likhet med kommunerna anser inte heller polisen i allmänhet att klotter utgör ett mycket stort problem. Hälften av polismyndigheterna menar dock att klotter är ett problem i ganska stor utsträckning. I de tre storstäderna, Stockholm, Göteborg och Malmö, är det särskilt många som uppfattar klotterproblemet som betydande. Men trots att inte fler av polismyndigheterna uppfattar klotter som ett stort problem, är deras bild betydligt mer negativ än kommunernas. En anledning kan vara att polisen har en större fokusering än kommunerna på brottslighet.

Elva av landets polismyndigheter uppger att det klottras i minst en tredjedel av deras närpolisområden. Det är bara fyra av polismyndigheterna som menar att det nästan inte klottras alls i området. I storstadsområdena är klotteromfattningen dock större och det är bara ett polisområde som uppger att det nästan inte klottras alls.

ENGAGEMANGET FÖR KLOTTERFÖREBYGGANDE ARBETE VARIERAR HOS POLISEN

Nästan hälften av polismyndigheterna i landet uppger att ett eller flera av deras närpolisområden har en övergripande strategi för hur de ska arbeta klotterförebyggande. Att det finns en övergripande strategi för det klotterförebyggande arbetet, betyder dock inte att polisen avsätter stora resurser för detta. Endast fem av polismyndigheterna uppger att de är engagerade i ganska stor utsträckning i det klotterförebyggande arbetet. Ingen polismyndighet uppger sig vara engagerad i mycket stor omfattning. När det gäller Stockholm, Göteborg och Malmö ser situationen något annorlunda ut. Alla polisområden/distrikt i storstäderna uppger att de är engagerade (mer eller mindre) i det klotterförebyggande arbetet.

Ungefär hälften av landets polismyndigheter uppger att de har vidtagit klotterförebyggande åtgärder under det senaste decenniet. När det gäller storstadspolisen, menar de allra flesta områden/distrikt att de har genomfört klotterförebyggande åtgärder under de senaste tio åren. Bland dem finns också fyra områden/distrikt som har varit mycket aktiva. De uppger sig ha genomfört fler än 30 klotterförebyggande åtgärder under det senaste decenniet.

NÄRPOLISEN SAMARBETAR MED MÅNGA AKTÖRER

Det är i huvudsak närpolisen som bedriver det klotterförebyggande arbetet och de samarbetar mycket ofta med andra inblandade. Det kan röra sig om så vitt skilda grupper som banverket, det lokala brottsförebyggande rådet, företagareföreningar, socialtjänsten, räddningstjänsten eller till och med polis i grannländerna. De vanligaste samarbetsaktörerna är dock de kommunala förvaltningarna och i de områden där det finns lokala brottsförebyggande råd, är de ofta inblandade. Men det är också vanligt att polisen samarbetar med fastighetsägare och transportföretag. I exemplet Jönköping används något som polisen kallar för "nattens ögon", det vill säga buss- och taxiföretag, väktare och hemtjänstpersonal på resa mellan sina uppdrag. Genom deras iakttagelser kan polisen förse med information om klottrare och deras handlingar.

Tabell 4. Genomförande av olika sorters förebyggande åtgärder.

Åtgärder	Polismyndigheter n=18	Polisområden/distrikt* n=15
Kartläggning av klotter och/eller klottrare	13	10
Information om skadeverkningarna	10	10
Övervakning speciellt för att motverka klotter	7	8
Särskilda polisiära klottergrupper	2	6

* Avser polisdistrikten i Stockholm samt polisområdena i Göteborg och Malmö.

KARTLÄGGNING AV KLOTTER OCH/ELLER KLOTTRARE DEN VANLIGASTE ÅTGÄRDEN

Den i särklass vanligaste polisiära åtgärden mot klotter är kartläggning av klotter och/eller klottrare. Några av polismyndigheterna registrerar de bokstavskombinationer som taggarna utgör för att därigenom kunna leta efter samband och finna mönster. I Örebro polismyndighet finns till exempel ett väl utvecklat samarbete med flera olika aktörer som innebär att allt klotter fotograferas och därefter anmäls på en speciellt framtagen blankett. På blanketten fyller anmälaren i tid, plats och andra uppgifter. När blanketten sänts till polisen, katalogiseras och analyseras materialet. Detta ligger sedan, tillsammans med polisens övriga kunskap, till grund för olika insatser. Enligt polisen i Örebro har metoden inneburit att både klotterbrott och annan brottslighet har klarats upp. ”Klotter är inte ett problem. Det är en möjlighet (för polisen)” skriver Örebro-polisen i sin redogörelse. Man syftar på att det går att komma åt även annan brottslighet genom att utreda klotterbrotten. I exemplet Kronoberg har en liknande arbetsmetod resulterat i att en stor stöldhärva i Växjö kunde nystas upp och gärningsmännen lagföras.

ÖVERVAKNING OCH SPANING ANVÄNDS OCKSÅ

Åtgärder som hänger nära samman med kartläggning av klottrarna är övervakning och spaning med särskilda polisiära klottergrupper. Detta kan ske genom såväl uniformerade som civilklädda poliser. Polisområdet i Skaraborg är ett exempel på hur polisen har spanat civilt för att kartlägga klottrarna och deras aktiviteter. I bland annat polismästardistriktet i Stockholms city har polisen, förutom att spana civilt, upprepade gånger tagit in misstänkta klottrare på förhör för att på så sätt försöka störa deras verksamhet. Västra Götalands polisområde är ett exempel på hur man genom kameraövervakning har lyckats minska klotteret på Göteborgs spårvagnar. Resultatet uppges dock ha blivit att klotteret har ökat på fasta föremål i spårvagnarnas närhet.

INFORMATION OM SKADEVERKNINGARNA SKA FÅ VUXNA OCH BARN ATT REAGERA

Flera av polismyndigheterna ger, i likhet med kommunerna, också information om skadeverkningarna. Denna information kan riktas såväl till vuxna som till barnen och ungdomarna själva. Polismästardistriktet i Stockholms city har till exempel, tillsammans med kommunen informerat vuxna om klotterkulturen och dess skadeverkningar för att få dem att reagera på problemet. I Norrbotten har polismyndigheten, i samarbete med kommunen, lämnat information till fastighetsägarna och färghandlarna i området. På till exempel Gotland har polisen tillsammans med det lokala brottsförebyggande rådet tagit fram en informationsskrift om klotter som vänder sig till lärare på högstadiet och gymnasiet samt till företagarföreningen. Information har också riktats till ungdomarna själva som exempelvis i delar av Stockholm där polisen har besökt skolorna för att tala om lag och rätt, däribland klotter.

ÖVRIGA ÅTGÄRDER

Förutom dessa åtgärder arbetar polisen också på andra sätt för att förebygga klotter. I ett par områden har polisen försökt utveckla samarbetet med åklagarmyndigheten för att på så sätt underlätta lagföringen av klottrarna. I exempelvis Västerbotten har man valt en annan väg. Där söker polisen aktivt kontakt med de klottrande ungdomarna. Avsikten är att försöka undvika en konfrontation och i stället skapa ett samtalsklimat för att därigenom förebygga klotterbrotten. Ett annat exempel är Mellersta Skåne där polisen har deltagit i ett påverkansprogram vars målsättning var att förstå aktivt klottrare att sluta klottra genom att i stället erbjuda dem alternativa aktiviteter.

Det finns således flera exempel på klotterförebyggande projekt som har genomförts av polisen. Majoriteten av dessa åtgärder har dock aldrig blivit utvärderade. Detta gäller också åtgärder i de områden där polisen har uppgett att klotter utgör ett stort problem.

Intresset för att delta i ett pilotprojekt är större från polisens sida än från kommunernas. Hela 12 av de 18 polismyndigheterna som har besvarat enkäten, uttrycker att de gärna skulle vara med i någon form av klotterförebyggande pilotprojekt.

Övriga aktörer

Vid sidan av kommuner och polismyndigheter finns det ett flertal andra aktörer i form av myndigheter, företag och organisationer som arbetar med att förebygga klotter. Många av dem drabbas hårt av klotteret och lägger ut stora kostnader på sanering. Det är dock svårt att få en överblick av problemets omfattning bland dessa aktörer och vilka strategier som används för att hålla nere klotteret. Få svenska myndigheter och företag har utarbetade strategier, policydokument eller instruktioner avseende klotterförebyggande arbete. Många arbetar efter en mer eller mindre outtalad praxis och ansvaret för åtgärderna är ofta decentraliserat till personer långt ut i organisationerna, som till exempel fastighetsskötare eller driftsansvariga.

BRÅ har varit i kontakt med ett hundratal aktörer i form av myndigheter, företag samt bransch- och arbetsgivarorganisationer som kan tänkas vara drabbade av klotter eller som bedriver någon form av arbete för att motverka klotter. Undersökningen har huvudsakligen gjorts genom intervjuer per telefon. I enstaka fall har besöksintervjuer gjorts. Kartläggningen visar att det grovt går att urskilja tre grupper som utsätts för mycket klotter. Den första gruppen är aktörer inom trafik-, tåg- och kollektivtrafikområdet. Den andra gruppen är fastighetsägare, både privata och allmännyttiga bostadsföretag. Den tredje gruppen är el- och energibolag. Några övergripande slutsatser kan dras utifrån denna kartläggning.

SNABB SANERING UPPFATTAS SOM EFFEKTIVT

Den huvudsakliga strategin för att motverka klotter bland dessa aktörer är att sanera så snabbt som möjligt. Nästan alla aktörer utgår från att klotter som inte tas bort på en plats riskerar att leda till ännu mer klotter. Tanken

med denna strategi är också att beröva klottrarna möjligheten att få visa upp sig inför andra, vilket är en viktig del i graffitikulturen.

SOCIAL PREVENTION SÄLLSYNT

Mycket få åtgärder som vidtas mot klotter av dessa aktörer är inriktade mot *social prevention*. De sociala åtgärder som trots allt vidtas handlar oftast om att försöka påverka ungdomars attityder genom till exempel information i skolor. Betydligt fler aktörer arbetar med olika former av situationella åtgärder mot klotter. Det kan vara bevakning med väktare, klotterskydd av fasader och i vissa fall larm eller kameraövervakning. Få insatser bedöms dock av aktörerna själva ha några större effekter. Kontinuerlig sanering anses vara den mest effektiva metoden för att hålla nere klotret.

BRISTANDE UPPFÖLJNING VANLIGT

De flesta insatser mot klotter motiveras av att de erfarenhetsmässigt fungerar eller att man vill prova något nytt. Precis som bland kommuner och polismyndigheter har dock insatsernas effektivitet mycket sällan följts upp eller utvärderats. Det gäller även de aktörer som lägger ner mycket pengar på att sanera klotter. Relativt många aktörer har inte heller en klar bild av hur problemet hanteras inom den egna organisationen eller företaget. Det går ibland inte att ta reda på vad saneringen kostar och hur de olika delarna av organisationen egentligen arbetar mot klotter. Många verkar vara villrådigas om vad som kan göras och efterlyser mer kunskap och goda exempel på hur man kan motverka klotter. En återkommande synpunkt bland dessa aktörer är också att de känner sig maktlösa inför problemet.

SAMORDNING EFTERLYSES

De flesta som arbetar med att motverka klotter anser att det finns ett stort behov av bättre *samordning* och *samarbete* mellan olika aktörer. De flesta arbetar med frågan inom sin egen organisation och tar också vissa initiativ för att samarbeta med andra aktörer. Många uppger dock att det sällan lyckas eftersom ett samordnat arbetssätt kräver att i stort sett alla som kan drabbas av klotter i ett område måste vara med för att åtgärderna ska få en bra effekt. Det gäller i synnerhet samarbeten som syftar till snabb klottersanering i ett område. Den splittrade ägarbild som präglar samhällets offentliga rum upplevs som ett stort hinder för att kunna motverka klotter. Samordningen kan även brista internt *inom* organisationerna på grund av att arbetet mot klotter sällan lyfts upp till någon strategisk nivå där det är möjligt att ta ett mer samlat grepp om problemen.

TRAFIK- OCH KOLLEKTIVTRAFIKSEKTORN HÅRT DRABBAD

Kollektivtrafikbolagen är en av de aktörer som drabbas hårdast av klotter. Graffitikulturen växte fram i tunnelbanemiljön både i Sverige och utomlands och än i dag är tåg och byggnader i anslutning till spårområden de

platser där problemen med klotter är som störst.⁴ Ett skäl till det är att en viktig del av graffitikulturen är att målningarna ska ses av så många människor som möjligt. Klotter på tågvagnar i trafik gör att målningen på mycket kort tid exponeras för ett stort antal människor. Detsamma gäller klotter på broar, väggar och plank som syns från tåg, perronger eller bilvägar. Det ger också hög status inom graffitikulturen att klottra på farliga platser som tunnelbanan, där risken för att bli upptäckt är stor.

Åtgärderna mot klotter inom kollektivtrafiksektorn inriktas främst på *snabb klottersanering*. De flesta aktörer tror att det är omöjligt att helt få bort klottret och koncentrerar sig i stället på att motverka klottret genom att sanera så snabbt som möjligt. Nästan alla tågoperatörer tar sina vagnar ur trafik direkt om de utsatts för klotter. Andra exempel på situationella åtgärder som används är *bevakning med väktare* och *kameraövervakning på utsatta platser*. Erfarenheterna av dessa åtgärder är dock att de ofta kostar mycket men ger ett litet resultat. De flesta aktörer har som rutin att dokumentera och *polisänmäla* allt klotter. Uppfattningen bland flera är dock att polisen inte prioriterar klotterbrott särskilt högt. Det finns exempel på centrala aktörer som i stort sett har slutat att polisänmäla klotter eftersom en mycket liten andel av de anmälda brotten klaras upp.

De *sociala åtgärder* som görs för att motverka klotter är ganska få bland dessa aktörer. Det handlar oftast om någon form av information till skolungdomar. Flera av aktörerna inom trafik- och kollektivtrafikområdet deltar också i olika *nätverk* med andra företag, myndigheter och kommuner i arbetet mot klotter. Ofta handlar det dock inte om konkreta projekt utan snarare om att utveckla gemensamma strategier eller att utbyta information. Erfarenheterna av dessa samarbeten skiftar. En återkommande synpunkt är att det ofta finns alltför många uppfattningar om vad som egentligen ska göras mot klottret.

KLOTTRET KOSTAR SL CIRKA 150 MILJONER KRONOR PER ÅR

Storstockholms Lokaltrafik (SL) är antagligen den aktör i landet som drabbas hårdast av klotter. Enligt SL har kostnaderna för sanering av klotter på tunnelbanan och pendeltågen i Stockholms län har de senaste åren konstant legat på mellan 40 och 50 miljoner kronor. Utöver det tillkommer kostnader för väktare på ungefär 100 miljoner kronor årligen. Fram till hösten 2002 drev SL en ganska hård linje mot klottrarna. Ett väktarbolag satte in civila vakter som kartlade, spanade efter och grep klottrare. Satsningen lades dock ner sedan både arbetssättet och dess effektivitet ifrågasatts. SL arbetar nu med en ny modell som utgår från att väktarna ska uppträda i uniform och vara mer inriktade på att ge service åt passagerarna. Man har också planer på att använda sig av flera tekniska lösningar som att videoövervaka perrongerna och att installera rörelselarmring spåren. Två sådana pilotprojekt ska snart påbörjas.

⁴ TTP-graffitin i Sverige slog igenom på allvar i Stockholms tunnelbana under hösten år 1984. Framväxten tillskrivs av många som ett resultat av att Sveriges Television sände graffiti-dokumentären *Style Wars*.

SL arbetar också alltmer med att förbättra skalskyddet i tunnelbanan. Genom att täppa igen sidoingångar, byta ut lås och skapa rutiner för att dörrar låses vill man minska möjligheterna för obehöriga att ta sig in på stationer och spårområden under natten. SL bedriver också vissa sociala åtgärder mot klotter, bland annat en verksamhet med skolinformatörer. Dessa besöker skolor och berättar om kostnaderna för klotter och konsekvenserna om man grips av polisen. Dessutom betalar SL för projektet Lugna Gatån, där ungdomar patrullerar i och kring tunnelbanan för att förebygga bråk och skadegörelse.

GÖTEBORGS SPÅRVÄGAR FÖLJER EN GENOMTÄNKT HANDLINGSPLAN

En annan drabbad aktör som har arbetat systematiskt mot klotter i flera år är *Göteborgs spårvägar*. Bolaget gick grundligt tillväga och inledde arbetet med en kunskapsinventering. Det resulterade i en handlingsplan som innebär att man ska påverka attityder, försvåra brotten, sanera genast och beivra brotten. Snabb sanering uppges vara den åtgärd som hittills har fungerat bäst för att motverka klotter. Enligt bolaget är det dock betydligt svårare att påverka attityderna. Förutom sanering har man här också satsat på förbättrad belysning, spaningsinsatser och uppsättning av videokameror i spårvagnarna.

KAMERAÖVERVAKNING OCH RÖRELSEDETEKTORER TYCKS HA MINSKAT KLOTTRET I SÖDRA SVERIGE

Skånetrafiken och *Banverket* i södra Sverige är exempel på aktörer som har satsat på att kameraövervaka sträckor som har varit hårt utsatta för klotter. Klottrarna krossade signalsystemet vid spåren och klottrade sedan ner tåget när det tvingades stanna. Efter det att kamerorna satts upp uppges problemen ha minskat något. En annan teknisk lösning har med viss framgång använts av *BK-Tåg*, som har tågtrafik i främst Småland och Halland. De satte upp rörelsedetektorer kopplade till larm på platser där tågen utsattes för klotter nattetid. När strålen i detektorerna bröts gick det ett larm till ett vaktbolag som åkte ut till tågen.

BANVERKET VARNAR FÖR RISKERNA

Banverket arbetar också med att ta fram information som kommunerna kan använda i undervisning om riskerna med att befinna sig nära spåren. Den informationen är dock inte i huvudsak inriktad mot klotter. Banverket i södra Sverige har medvetet till och med helt slutat att informera om klotter eftersom man anser att det både blir en bekräftelse för klottrarna och dessutom kan locka fler att börja klottra.

SJ TEJPAR ÖVER KLOTTRET

En relativt enkel åtgärd används av *Statens Järnvägar* (SJ) som sanerar klotter på sina tågagnar för cirka fem miljoner kronor årligen. En erfarenhet är, enligt SJ, att de som klottrat vill filma och fotografera sina alster. SJ tejpas därför över allt klotter direkt när det upptäcks, vilket anses förstöra det estetiska synintrycket av klottret. Det är dock osäkert om detta har

lyckats minska klottret. SJ har även provat flera andra modeller för att stävja klottret, bland annat bevakning, övervakningskameror och förstärkt belysning vid tågens uppställningsplatser. Hittills har ingenting visat sig fungera fullt ut, enligt SJ.

FASTIGHETSÄGARE OCH BOSTADSBOLAG BETALAR STORA SUMMOR

Fastighetsägare och bostadsbolag drabbas hårt av klotter. Särskilt utsatta är husväggar som vetter ut mot offentliga platser med stor insyn, som torg eller vägar. De flesta fastighetsbolag som har intervjuats anser att klotter är ett stort problem som kostar stora summor varje år. Problemet finns inte heller bara i större städer utan även i mindre orter. Klotter på hus och fastigheter drabbar människor på ett direkt och konkret sätt i deras vardag. Många upplever nedklottrade väggar som något negativt som sänker trivselen och ökar otryggheten där de bor. Fastighetsägarna har därför nästan alltid målsättningen att klotter ska tas bort inom en till två dagar efter att det har upptäckts.

ALLMÄNNYTTIGA BOSTADSFÖRETAG MEST AKTIVA

De centrala samarbetsorganisationerna för fastighetsägare, bostadsrättsföreningar och hyresgäster arbetar inte i någon större utsträckning med råd och kunskapsspridning om hur man kan arbeta förebyggande mot klotter. Fastighets- och bostadsföretagen arbetar ändå i ganska stor omfattning med att motverka klotter. Mest aktiva är de allmännyttiga bostadsföretagen som ibland har uppdrag från sina kommunala ägare att motverka klotter. De flesta kommunala bostadsbolag har arbetat länge med klotter och har inarbetade rutiner. Den dagliga översynen sköts oftast av husvärdar eller fastighetsskötare. De upptäcker och rapporterar in nytt klotter. Bostadsbolagen bekämpar klotter både genom att sanera, klotterskydda fasader, kartlägga klottrare och bedriva olika informationsinsatser eller sociala projekt.

För de större privata fastighetsbolagen förefaller inte klotter vara ett lika stort problem. Ett skäl verkar vara att det finns betydligt större resurser att satsa på sanering. Vissa har till exempel entreprenörer som dagligen åker runt och kontrollerar fastigheterna och sanerar klottret direkt när det upptäcks. Privata fastighetsägare verkar också i större utsträckning klotterskydda fasaderna på sina fastigheter.

Kartläggningen av arbetet mot klotter inom fastighetssektorn är koncentrerad till de allmännyttiga bostadsföretagen och de större privata fastighetsägarna. Det har av rent praktiska skäl inte gått att få fram hur bilden ser ut bland mindre fastighetsägare. Det gäller till exempel småföretagare med egna industrilokaler, butiksägare och enskilda villaägare. Dessa arbetar dock sannolikt i förhållandevis liten utsträckning med förebyggande åtgärder. En annan grupp där det är svårt att säga någonting säkert om arbetet mot klotter är bland enskilda *bostadsrättsföreningar*. Bland dessa förefaller det dock finnas föreningar som väljer att inte ens sanera klotter.

TAGGIGA BUSKAR MINSKAR KLOTTRET I VÄSTERÅS

Det kommunala bostadsbolaget *Mimer* i Västerås har på senare år provat en situationell åtgärd mot klotter som enligt bolaget har visat sig framgångsrik. Företaget har planterat taggiga buskar vid ytor som varit hårt utsatta eller riskerar att utsättas för klotter, till exempel garagelängor eller plank som vetter ut mot vägar. Sedan åtgärden inleddes för två år sedan har buskar för 300.000 kronor planterats ut. *Mimer* uppger att klottret samtidigt har minskat med 70 procent vid dessa platser. Det finns dock inga uppgifter om klottret har minskat generellt eller har flyttat till andra platser.

JUNIORLAGET ENGAGERAS I LINKÖPING

Ett exempel på en social åtgärd mot klotter har drivits av det kommunala bostadsbolaget *Stångåstaden* i Linköping. Bostadsbolaget gav ett juniorlag i en lokal idrottsförening i uppdrag att räkna klottret i en hårt drabbad stadsdel två gånger i veckan. Ungdomarna sanerade enklare klotter och anmälde resten till bostadsbolaget. Det egentliga syftet med projektet var att föra in diskussioner om klotter i åldersgruppen. Enligt *Stångåstaden* halverades nästan klottret i stadsdelen genom arbetet. I en stadsdel inleddes också ett samarbete med en boendeorganisation som fick löfte om att få hälften av de pengar som bostadsbolaget kunde tjäna på minskat klotter i stadsdelen. Enligt bostadsbolaget ledde detta till att klottret minskade snabbt. Bostadsbolaget menar att orsaken till minskningen är att klotter diskuterades på föreningsmöten och att boende i området därmed blev mer uppmärksamma och observanta på klotter.

ÖREBROBOSTÄDER SPANAR OCH POLISANMÄLER

Kommunägda *Örebrobostäder* (Öbo) har ett nära samarbete med polisen och polisanmäler och dokumenterar allt klotter på sina fastigheter. Polisen arbetar med spaning efter klottrare och har också kontinuerliga möten med Öbo. För att förenkla hanteringen har Öbo en speciell kontakt vid polisen till vilken alla anmälningar skickas.

Bland de statliga fastighetsägarna har man oftast inga riktlinjer för arbetet mot klotter. Ett exempel på en situationell åtgärd finns på *Statens Fastighetsverk*, som bland annat förvaltar regeringsbyggnader, historiska byggnader och kulturinstitutioner. Fastighetsverket planerar att sätta upp lameller på klotterdrabbade ytor för att det ska bli ojämnt och därmed svårare att klottra.

EL- OCH ENERGIBOLAGEN ÄR LYHÖRDA FÖR SANERINGSÖNSKEMÅL

Jämfört med kollektivtrafik- och fastighetssektorn lägger el- och energibolagen ner relativt små resurser på att motarbeta och sanera klotter. Många menar dock att elbolagen har en viktig roll i arbetet mot klotter. De stora aktörerna på den svenska elmarknaden äger var för sig tusentals objekt i form av kabelskåp, markstationer och fördelar- och transformator-

stationer. Den stora mängden objekt gör det svårt att hinna med att sanera⁵, vilket gör att det finns en risk för att klottret ”sprider sig” till andra byggnader i närheten av elbolagens anläggningar. Elbolagen uppger att de försöker sanera klotter på de platser där det är mest iögonfallande. De sanerar också på platser där det är farligt för klottrare att befinna sig på grund av att de riskerar att komma i kontakt med strömförande föremål. Bolagen säger också att man försöker vara lyhörd för önskemål om sanering. Utöver att man försöker sanera med jämna mellanrum förefaller elbolagen bedriva ganska få åtgärder för att motverka klotter.

NYA METODER TESTAS

I stället för att sanera lite här och lite där har *Vattenfall Sveanät* med viss framgång testat att välja ut ett mindre antal objekt och sedan försökt hålla dem fria från klotter. Erfarenheten är att en sådan fokusering kan få klottarna att ge upp. Modellen är dock dyr och har en tendens att förflytta klottret till andra områden. *Göteborgs Energi* har provat att lägga på ett vaxlager på fasaderna på sina elstationer. Det gör det lättare att sanera och hittills har det fungerat ganska bra. Det är också relativt billigt jämfört med andra metoder.

ANDRA AKTÖRER, MYNDIGHETER OCH ORGANISATIONER

Sammanställningen av de olika aktörer som arbetar för att förebygga klotter kan inte betecknas som fullständig. För många mindre aktörer kan klotter framstå som ett litet problem, men sammantaget kan det ändå handla om stora kostnader för exempelvis sanering. Klotter är inte heller begränsat till byggnader, spårområden, elstationer och liknande. Reklamtaflor, busskurer, brevlådor och statyer är exempel på andra föremål som ofta drabbas av klotter. Inte heller bland dem som äger dessa föremål bedrivs, förutom sanering, ett förebyggande arbete mot klotter i någon större utsträckning.

Bland privata intresseorganisationer bedrivs inte heller arbete mot klotter i någon större utsträckning. Ett exempel på en privat organisation, som har arbetat med klotter, är stiftelsen *Håll Sverige Rent*. Organisationen har tidigare tagit upp klotterfrågor i en fortbildning för lärare och försöker också att agera bollplank åt till exempel kommuner som vill starta kampanjer mot klotter. Ett annat exempel på en organisation, som har arbetat med frågan, är *Petroleumhandels riksförbund* som i mitten av 1990-talet genomförde ett arbete för att minska exponeringen av sprayburkar bland butikerna. I detta arbete deltog bland annat *Svensk Handel*, som dock inte agerat i frågan sedan dess.

FÅ MYNDIGHETER ARBETAR FÖREBYGGANDE MOT KLOTTER

Slutligen finns det ett antal centrala myndigheter som i någon form arbetar med brottsförebyggande frågor och som därmed skulle kunna ha anledning att arbeta med klotter. Av de myndigheter som har intervjuats är det dock

⁵ Vattenfall Sveanät och Fortum beräknar att en totalsanering på företagets elstationer i Stockholmsregionen skulle kosta 20 respektive 10 miljoner kronor.

få som arbetar med frågan. Det kanske enda praktiska exemplet är *Statens institutionsstyrelse*, som har bedrivit ett ettårigt behandlingsprogram på Råby behandlingshem utanför Lund. Detta resulterade i att tre pojkar, som tidigare var mycket aktiva klottrare, numera har slutat att klottra. Programmet gick bland annat ut på att få tillbaka pojkarna i skolgång och innehöll behandling och motivationsträning. *Boverket*, som är nationell myndighet för samhällsplanering, stadsutveckling, byggande och boende, arbetar inte aktivt mot klotter i någon större utsträckning. Verket har dock producerat en kunskapsöversikt om hur det brottsförebyggande arbetet kan integreras i samhällsplanering och bostadsbyggande. Den innehåller dock inga konkreta förslag till hur klotter kan förebyggas.⁶ I några sammanhang har BRÅ behandlat klotter och skadegörelse i utredningar och idéskrifter. BRÅ har också givit ekonomiskt stöd till flera lokala brottsförebyggande projekt där åtgärder för att motverka klotter har ingått. Bland övriga centrala myndigheter som på något sätt arbetar med kriminalvårds- eller ungdomsfrågor – *Skolverket*, *Myndigheten för skolutveckling*, *Socialstyrelsen*, *Ungdomsstyrelsen* och *Kriminalvårdsverket* – bedrivs inget arbete särskilt inriktat mot klotter.

Exempel på olika åtgärdspaket

I BRÅ:s genomgång av de klotterförebyggande åtgärderna har vissa mönster kunnat skönjas hos de verksamheter som har bedömts vara framgångsrika. Det mest framträdande för dessa är att de är *mångsidiga* och består av flera olika åtgärder i ett åtgärdspaket. Framgången kan bero på att de verkar samtidigt på flera plan och att sannolikheten därmed ökar för att de ska nå fram till fler av ungdomarna inom den mycket heterogena klotterkulturen. En annan gemensam nämnare är att åtgärderna genomförs i ett *samarbete* mellan flera olika aktörer, vilket tycks krävas bland annat eftersom det är så många olika aktörer som drabbas av klotter. Slutligen tycks det som att *uthålligheten* är viktig för resultatet. I materialet som BRÅ har samlat in finns exempel på insatser som uppges ha minskat klottret så länge de pågick. När insatsen eller projektet lades ned, uppges klottret ha ökat direkt. Nedan presenteras exempel på tre kommuner som har gått tillväga på olika sätt och där bedömningen är att åtgärderna har resulterat i minskat klotter. Det som förenar dessa kommuner, Jönköping, Östersund och Helsingborg, är att det klotterförebyggande arbetet har präglats av mångsidighet, samarbete och uthållighet.

JÖNKÖPING HAR LAGLIGA VÄGGAR OCH ETT BRETT SAMARBETE

Under de senaste åren har projektet *Samverkan mot klotter i Jönköpings kommun* genomfört ett flertal olika förebyggande åtgärder, både sociala och situationella. Insatserna präglas av ett brett samarbete, inte bara mellan polis, kommun och det lokala brottsförebyggande rådet, utan även med ett flertal andra aktörer som vaktbolag, ideella föreningar, transportföretag, fastighetsägare och andra privata företag.

⁶ Brott, bebyggelse och planering (1998), Karlskrona: Boverket.

Det förebyggande arbetet förs på flera områden samtidigt och beskrivs av kommunen själv som ett policypaket. En massiv informationskampanj till samtliga elever i högstadiet bestående av broschyrer och affischer kombineras med att alla färghandlare får brev där de uppmanas att minska exponeringen av färgspray. Parallellt med detta har man bett de företag och myndigheter som har personal, som rör sig ute om nätterna, att använda ett direktnummer till polisen om de ser någon misstanke om klotterbrott. Polisen prioriterar i sin tur både anmälan och misstanke om klotterbrott. Polisens bedömning är att man, tack vare telefontips, har lyckats gripa klottrare.

För att försvåra för klottrarna genomför också polis och vaktbolag övervakning. Dessutom har buskar och spaljéer planterats på utsatta ställen. När nytt klotter upptäcks, är policyn att sanera det inom ett dygn. Samtidigt med dessa åtgärder har ytterligare ett samarbete mellan polisen, kommunen, det lokala brottsförebyggande rådet och KFUM startats. Detta samarbete tillmötesgår ungdomarna i deras önskemål att arbeta med graffiti och innehåller dels en graffitiskola, dels en tunnel som ungdomarna bjuds in att dekorera.

Enligt uppgift från såväl polis som kommun fungerar åtgärderna i Jönköping tämligen bra. Statistiken visar att de anmälda klotterbrotten har minskat med hälften och enligt kommunen förekommer det i dag bara lite klotter i Jönköping. Varken polisen eller kommunen kan peka på att det var en enskild åtgärd som ledde till detta resultat. I stället understryker man att det sannolikt beror på en kombination av de olika åtgärderna.

ÖSTERSUND SATSAR PÅ DIALOG MED UNGDOMARNA

I Östersund klottras det ganska mycket och klottret uppges också ha ökat under den senaste tioårsperioden. I slutet av 1990-talet startades kampanjen *Tänk Till* som består av ett flertal olika åtgärder. Ett klotterforum inrättades, dit representanter för näringsliv, bostadsföretag och kommun bjöds in. Syftet var att kartlägga klottret och att sprida information om exempelvis vikten av snabb sanering. Dessutom startades ett samarbete i form av ett nätverk med Stockholm, Västerås och Karlstad. I nätverket anordnas öppna möten till vilka städernas polis, tjänstemän, politiker med flera bjuds in för att diskutera och utbyta erfarenheter om hur man bäst bemöter klotret.

Utöver detta samarbete karaktäriseras Östersunds klotterförebyggande åtgärder av en önskan att försöka tillmötesgå ungdomarna. I detta ingår dock inte lagliga väggar som Östersund har tagit tydlig ställning mot. Bland dessa åtgärder finns bland annat en enkätundersökning bland eleverna i årskurs sju till nio, där de bland annat får svara på klotterrelaterade frågor. Lärarna får också ett informationspaket vars innehåll syftar till att underlätta en klassrumsdiskussion om klotter. Dessutom diskuterar fältassistenter klottrande med ungdomarna och vilka negativa konsekvenser det kan medföra. Fältassistenter informerar också föräldrar om vilka tecken som man ska vara uppmärksam på. Det händer även att de söker upp föräldrar till pojkar som har rört sig i klottersammanhang för att göra dem medvetna om riskerna. För att komma i kontakt med de ungdomar som klottrar, kartläggs de olika taggarna. När kontakten är knuten görs försök att hitta

andra aktiviteter som ungdomarna kan intressera sig för. I vissa fall har ungdomarna själva fått ta bort sin egen skadegörelse och under de senaste åren har några unga fått sommarjobb för att göra enklare klottersanering. I anslutning till detta har de aktuella ungdomarna också erbjudits andra aktiviteter under sommaren.

STÄNDIGT PÅGÅENDE INSATSER GÖR HELSINGBORG TILL EN VÄLSTÄDAD STAD

Helsingborg har valt delvis andra metoder för det klotterförebyggande arbetet. Kommunen uppger att det i dag bara finns klotter i mycket liten utsträckning och att det dessutom har minskat betydligt.

I slutet av 1990-talet upplevdes nedskräpningen och förfulningen av staden som betydande, vilket ledde till att det treåriga projektet *Ren Stad* sätts. Det gick ut på att hålla hela staden ren från all sorts nedsmutsning, alltså även klotter. Mobila städgrupper, med delvis förskjutet arbetstid så att de skulle bli synliga bland allmänheten, anställdes och ett hundratal reklamfinansierade stora papperskorgar ställdes ut. Fastighetsägarna och bankerna uppmanades att hålla rent på sina gångbanor och framför bankomaterna. Staden genomförde också städdagar till vilka drygt tvåhundra föreningar med ungdomsverksamhet bjöds in för att städa ett område som de själva hade valt ut. Till skillnad mot åtgärderna i Jönköping och Östersund var det klotterförebyggande arbetet i Helsingborg således en del av ett större projekt.

Klottersituationen var dock speciell i Helsingborg. Klottrarna bodde inte nödvändigtvis i staden utan uppgavs kunna komma från hela regionen, även från Danmark. Därför startades *Nätverk Öresund* där, förutom lokal polis, fastighetsägare med flera, även motsvarande organisationer i Danmark bjöds in. Inom ramen för nätverket sprids information om exempelvis planerade hiphop-festivaler. Dessutom har klotterkonferenser anordnats och uppfattningen är att dessa har resulterat i att klotter sätts in i sitt rätta sammanhang, det vill säga som en del av en global jätteindustri och inte som en bakgårdsaktivitet för vilseledda ungdomar.

All klotterprevention i Helsingborg har skett och sker fortfarande enbart genom situationella åtgärder. En av dessa är att ta bort skymmande vegetation och förbättra belysningen i till exempel gång- och cykeltunnlar. I Helsingborg tar man dessutom tydlig ställning mot lagliga väggar eftersom de uppfattas som inspiration och övningsplats för klottrarna. Den snabba saneringspolicyn tycks ha accepterats även av icke kommunala aktörer inom nätverket. I Helsingborg uppfattas klotret som en del av en ungdomskultur. Därför bör insatserna vara ständigt pågående. Projektet *Ren Stad* är nu avslutat, men insatserna mot bland annat klotter fortsätter som en del av den löpande verksamheten. Arbetet har inte utvärderats men bedömningen från såväl polisens som kommunens sida är att klotret har minskat betydligt i Helsingborg.

Avslutande diskussion

Denna undersökning visar att problemen med klotter tas på stort allvar både ute i landets kommuner, hos polismyndigheterna och hos andra offentliga och privata aktörer. I Sverige pågår i dag ett stort antal klotterförebyggande åtgärder, både sådana som drivs av enskilda aktörer och sådana där flera olika aktörer är inblandade. Det finns alltså en stor källa av erfarenheter av klotterförebyggande åtgärder runtom i Sverige. Arbetet har tagit och tar fortfarande ansenliga personella och ekonomiska resurser i anspråk.

Erfarenheter finns men samordning och utvärderingar saknas

Ett problem med det klotterförebyggande arbetet i Sverige är att det alltför ofta saknas såväl överblick som samordning mellan de olika aktörerna. Detta gäller både inom organisationerna och mellan dem. De tydliga undantagen utgörs av flera av de åtgärder och uppsättningar av åtgärder som genomförs i kommunal regi, i några fall samordnade av de lokala brottsförebyggande råden.

Det är också problematiskt, såväl i Sverige som i övriga länder, att mycket få av de åtgärder som har genomförts, har utvärderats. Resultatet av denna brist på utvärderingar är att det inte finns något underlag för att bedöma vilka åtgärder som fungerar och vilka som är mindre verksamma. En annan konsekvens av bristen på utvärderingar är att det saknas kunskap om hur kostnadseffektiva de olika åtgärderna är. Många av insatserna har dessutom inte heller dokumenterats. Det innebär att personer från andra delar av landet, som kanske står i begrepp att börja arbeta klotterförebyggande, inte kan ta del av tidigare gjorda erfarenheter. Det finns också exempel på klotterförebyggande arbete som har uppfattats som framgångsrikt men som trots detta har upphört. Orsaken har då oftast varit att arbetet bedrivits i projektform, att arbetsplatsen har omorganiserats eller att en nyckelperson har försvunnit. Även i dessa fall skulle skriftliga dokumentationer av insatserna ha varit värdefulla.

Sammantaget kan ovanstående faktorer vara orsak till den tämligen stora kunskapsbrist som råder inom området och som många av aktörerna upplever som ett problem. Kunskapsbristen kan också resultera i onödiga felsatsningar och att resurserna inte används på bästa sätt. I värsta fall kan den även fungera kontraproduktivt.

Undersökningen har också visat att det råder brist på samsyn bland de aktörer som arbetar klotterförebyggande. Detta gäller främst diskussionen om de legala väggarnas och graffitiskolornas vara eller icke vara. Frågan fungerar ofta som en vattendelare för många av dem som är engagerade i klotterfrågor. I denna undersökning finns inte tillräckligt med underlag för att vare sig rekommendera eller avråda från användningen av lagliga väggar. De erfarenheter som finns, både i Sverige och internationellt, pekar i olika riktningar. I debatten om lagliga väggar lyfts såväl risker som fördelar fram. Motståndarna till lagliga väggar anser att man riskerar att de lagliga

väggarna resulterar i att det illegala klottrret i närområdet ökar. Den lagliga väggen sägs också kunna attrahera mycket unga barn och ungdomar som där kommer i kontakt med mer rutinerade, och kanske även kriminella, klottrare. Dessutom anses de legala väggarna fungera som övningsplank för olagligt klotter. Förespråkarna till lagliga väggar anser däremot att risken är stor för att de som vill måla graffiti legalt tvingas att klottra olagligt, alltså hänvisas till att begå brott eftersom det inte finns några lagliga alternativ. Därigenom anses också risken öka för att de som klottrar definierar sig som brottslingar och utvecklar en kriminell identitet.

Gemensamma nämnare för lyckade insatser

Att de klotterförebyggande åtgärderna i allmänhet inte har dokumenterats och ännu mer sällan har utvärderats, betyder nödvändigtvis inte att de har varit utan effekt. I det material som har samlats in finns ett stort antal exempel på åtgärder som utförarna beskriver har fungerat klotterförebyggande. Det genomförs också i dag ett flertal insatser som bedöms ge ett relativt gott resultat. Ur detta material framträder vissa gemensamma nämnare för de klotterförebyggande åtgärder som har uppfattats som framgångsrika.

FLERA OLIKA ÅTGÄRDER SAMTIDIGT

Olika grupper av klottrare kräver olika sorters bemötande. En stor andel av klottrarna är inte straffmyndiga och berörs därför inte direkt av den skärpta lagstiftningen som riksdagen har antagit. För dessa barn krävs andra insatser än för de mer vanemässiga, äldre klottrarna. En möjlig åtgärd skulle kunna vara att försöka hitta och uppmuntra andra intressen hos dem. På grund av frågans inneboende komplexitet bör det klotterförebyggande arbetet alltid föregås av en genomtänkt övergripande handlingsplan. Denna bör bestå av en uppsättning av olika åtgärder som bedrivs parallellt mot flera olika grupper samtidigt.

SAMORDNING NÖDVÄNDIG

Eftersom det är många olika aktörer som drabbas av klotter krävs samarbete och samordning dem emellan. Det är också viktigt med ett gemensamt engagemang från dem som är inblandade. Samarbetet kan se ut på olika sätt, men till exempel en överenskommelse om snabb sanering av ett visst område kan vara värdefullt. Detta förutsätter dock att alla som drabbas av klotter på sina fastigheter eller föremål deltar. Det är speciellt viktigt med delaktighet från fastighetsägarnas sida, eftersom husfasader är vanliga ytor för klotter. Oslo och Köpenhamn är exempel på städer, som genom att erbjuda fastighetsägarna en slags klotterförsäkring, uppger sig ha lyckats hålla vissa områden fria från klotter. När det gäller kommuner som drabbas av klottrare som kommer från andra regioner och kanske till och med från andra länder, är samarbete och samordning extra viktigt. En möjlighet skulle kunna vara att polisen centralt kartlägger klottrarna bland annat genom deras hemsidor på nätet och därigenom fungerar som en kunskapsresurs för hela landet. En liknande kartläggning, men på regional nivå, gen-

omförs redan i dag av vissa polismyndigheter. De gemensamma anmälningsblanketter som används i några områden, skulle också kunna utvecklas till en gemensam nationell anmälningsblankett som möjliggör central bearbetning av informationen. Att samla rättsväsendets hantering av klotterärenden hos personer som är väl insatta i problematiken, skulle sannolikt också kunna ge förbättrade resultat.

ETT STÄNDIGT PÅGÅENDE ARBETE SOM BÖR DOKUMENTERAS

Eftersom det sker ett ständigt nytillskott i form av nya generationer klottrare bör det förebyggande arbetet pågå löpande. Det har ofta inte visat sig vara effektivt i längden att göra en tidsbegränsad insats och sedan tro att man är av med problemet. Erfarenheter från klotterförebyggande arbete visar att om insatsen upphör, är det stor risk att klottret kommer tillbaka. Dessutom är det viktigt att dokumentera insatserna så att den kunskap som erhållits också ska kunna komma till användning i framtiden.

INSATSERNA MÅSTE UTVÄRDERAS

Brottsförebyggande rådet kan inte nog understryka nödvändigheten av att de åtgärder som planeras också utformas på ett sådant sätt att effekten av åtgärderna, inte minst deras kostnadseffektivitet, kan utvärderas. En möjlig mätmetod är att räkna antal klotter före och efter åtgärds paketet. I till exempel Helsingfors utför studenter räkningen och i exemplet Linköping är det ungdomar i en lokal idrottsförening som samlar in uppgifterna. En annan metod, i ett mindre samhälle där klottrarna är välkända, skulle kunna vara att mäta förändring i antal aktiva klottrare som till exempel i ett projekt som Nacka kommun står i begrepp att genomföra. I detta projekt planeras även de enskilda klottrarnas förändring i klottrande att mätas, vilket också är en viktig dimension att ha i åtanke vid utvärderingar. Dessa utvärderingsmetoder skulle kunna kompletteras med trygghetsmätningar där allmänhetens upplevelse av förekomst av klotter undersöks.

Att tänka parallellt

De ovanstående resonemangen skulle kunna sammanfattas i rekommendationen att *tänka parallellt*, att alltså inte fastna i ett synsätt. För att kunna arbeta förebyggande på ett effektivt sätt, bör man således ha fler dimensioner i åtanke när man diskuterar klotterproblemet. Handlar det i första hand om en oro för barnen och deras framtid, eller är huvudskälet att man vill minska de stora kostnader som är förknippade med klotter? Är det kanske den ökade otryggheten bland allmänheten som klotter kan föra med sig som är den stora frågan? De åtgärder som vidtas och de utvärderingsmetoder som sedan används, beror således på hur problemet uppfattas.

Som tidigare framgått är klottrarna oftast pojkar och ynglingar, i övrigt utgör de en heterogen grupp. De kommer från alla samhällsgrupper och kan lika gärna vara etniska svenskar som ha en annan etnisk bakgrund. Det finns således inte någon ”typisk klottrare”. I gruppen finns allt, från ganska oskyldiga 10-12-åringar som klottrar enstaka taggar, graffitiintresserade

ynglingar, till hårt kriminellt belastade äldre, ofta vanemässiga, klottrare. Det finns unga vuxna som säger sig ha utvecklats konstnärligt genom klottrandet. Men det finns också klottrare som beskriver själva lusten att förstöra gemensam egendom som huvudsaklig drivkraft. Klotter kan betraktas dels som vandalism, dels som ett uttryck för kreativitet, men också som ett uttryck för en ungdomskultur. Klotter är alltså en komplex företeelse som ofta rymmer motsatsfyllda synpunkter på ett och samma fenomen.

När det gäller mer specifika klotterförebyggande åtgärder och kombinationer av dessa, finns det inga belägg för att rangordna dem inbördes. Vissa av åtgärderna som bedömts ha fungerat i en situation, har under andra omständigheter upplevts vara resultatlösa. Den vanligast förekommande åtgärden är dock att snabbt sanera den nerklottrade ytan. Vissa erfarenheter från andra länder tyder på att det kan ge goda resultat om denna åtgärd kombineras med en hög ambitionsnivå när det gäller att gripa de mest aktiva klottrarna.

Det finns dock en uppenbar risk med att låta insatserna stanna vid dessa två åtgärder. Klotter är en del av hip-hop-kulturen, som i sin tur är en del av ungdomskulturen. Vissa forskare och andra aktörer hävdar att det är både ohållbart och riskabelt att bedriva en verksamhet som av dessa ungdomar kan uppfattas som en krigsförklaring mot dem och deras ungdomskultur. Därför anses det viktigt att de två åtgärder som beskrivs ovan, kompletteras med andra insatser. Vid planeringen av dessa bör man således hålla i minnet att den stora majoriteten av klottrarna finns i klotterkulturen under en begränsad period. De flesta av de pojkar som någon gång har klottrat, har inte utvecklat en längre karriär i grövre brott.

ATT BYGGA UPP OCH SPRIDA KUNSKAPER

I det insamlade materialet beskrivs ett stort antal klotterförebyggande åtgärder som antingen pågår i dag eller som har genomförts tidigare. De flesta av dem är inte dokumenterade och ännu färre är utvärderade. Samtidigt uttrycker mer än hälften av de kommuner som har besvarat enkäten ett behov av ökade kunskaper om hur man bäst kan arbeta förebyggande. BRÅ planerar att möta detta behov genom att under år 2004 producera en idéskrift om klotterförebyggande åtgärder. Skriften är tänkt att inspirera de olika aktörerna genom att ge konkreta exempel på insatser som av aktörerna själva har bedömts vara effektiva.

Genom enkätsvaren har det också framkommit att ett flertal kommuner och polismyndigheter är intresserade av att delta i utvärderingsbara pilotprojekt. BRÅ:s bedömning är att det skulle vara meningsfullt att genomföra några väl genomtänkta och grundligt planerade pilotprojekt. Syftet med dessa skulle vara att utveckla kostnadseffektiva åtgärder som kan återanvändas i olika områden. BRÅ planerar därför att avsätta en del av myndighetens ekonomiska stöd till lokalt brottsförebyggande arbete i syfte att bidra till denna kunskaps- och metodutveckling. I samband med detta kommer BRÅ att ställa tydliga krav på dokumentation och utvärdering av projekten och dessutom i viss mån delta i planeringen och uppföljningen av dem.

Referenser

- Barker, M. och Bridgeman, C. (1994). *Preventing Vandalism What Works?* Police Research Group. Crime Detection & Prevention Series Paper 56. London: Home Office Police Department.
- Brewer, D. (1992). *Hip Hop Graffiti Writers' Evaluations of Strategies to Control Illegal Graffiti. Human Organization*. Volym 51, nr 2.
- Brottsförebyggande rådet (2000). *Stöld, våld och droger bland pojkar och flickor i årskurs nio. Resultat från tre självdeklarationsundersökningar*. BRÅ-rapport 2000:17. Stockholm: BRÅ. Fritzes.
- Dagrin, B. (1980). *Världen är skiti! Leve graffiti!* Stockholm: Författarens Bokmaskin.
- Departementspromemoria 1996:59. *Allas vårt ansvar Ett nationellt brottsförebyggande program*.
- Departementspromemoria 2001:43. *Åtgärder mot klotter*.
- DiPaola, F. och Bushey, K. (2000). Before It's Too Late. Implementing Juvenile Impact Programs. *The Police Chief*, April 2000. USA.
- Ferrel, J. (1996). *Crimes of Style. Urban Graffiti and the Politics of Criminality*. Boston, USA: Northeastern University Press.
- Geason, S. och Wilson, P. (1990). *Preventing Graffiti & Vandalism*. Canberra, Australien: Australian Institute of Criminology.
- Gómez, M. (1993). The Writing On Our Walls: Finding Solutions Through Distinguishing Graffiti Art From Graffiti Vandalism. *University of Michigan Journal of Law Reform*. Volym 26:3.
- Graycar, A. (2003). Graffiti: Implications for law enforcement, local government and the community. Papper presenterat på konferensen *Graffiti and Disorder: Local Government, Law Enforcement and Community Responses*. Brisbane, Australien.
- Helsingfors kommun. (2003). *Statistik över klotterutvecklingen i Helsingfors* (dnr 2003/0077).
- Jacobson, S. (1996). *Den spraymålade bilden. Graffitimåleriet som bildform, konströrelse och läroprocess*. Lund: Aerosol Art Archives.
- Jacobson, S. (2003). *Graffitidebatten i Sverige 1973-2003*. BRÅ (dnr 2003/0077).
- Johnson, M. (2001). Graffiti – utifrån målarnas synvinkel. I: Estrada, F. och Flyghed, J. (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur.
- Kommunförbundet (2003). Hemsida utskriven 2003-02-27.
- Kultur- og Fritidsudvalget, Köpenhamns kommun, beslutsprotokoll 2003-09-25.
- Köpenhamns kommun. *Hærværksgraffiti – information og gode råd til forebyggelse og bekæmpelse* (broschyr utgiven av Köpenhamns kommun).
- Miller, A. (2002). *South Australian Graffiti Hotline Pilot Evaluation Project*. Final Report prepared for the South Australian Attorney General's Crime Prevention Unit.

- National Institute of Justice.** (2003). *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising*. A Report to the United States Congress. Hemsida utskreven 2003-10-22.
- Oslo kommun.** *Tagging*. Stopp tagging – bakgrunn og gode råd til forebygging og bekjempelse (broschyr utgiven av Oslo kommun).
- Piraino, A.** (2002). The Northwest Block Watch Coalition. Winning the War on Graffiti. *Law and Order*. April 2002.
- Scott, D.** (1989). Graffiti Wipeout. *FBI Law Enforcement Bulletin*. USA.
- SEC, Crime Prevention and Society Magazine** (2001). *Bruges cherishes graffiti as public art*. Volym 15, nummer 6.
- Shannon, D.** (2003). *Swedish Graffiti a Criminological Perspective*. Stockholm: Institutionen för kriminologi, Stockholms universitet.
- Sundell, K.** (2002). Stockholmsungdomar som klottrar – vilka är de? *Stockholms klotterkommisjons rapport 2002-11-01*, bilaga 1.
- U.S. Department of Justice.** (1998). Wipe Out Vandalism and Graffiti. *Youth in action*. December 1998, nummer 2.

Bilaga

Intervjuer

FÖRETRÄDARE FÖR FÖLJANDE MYNDIGHETER OCH ORGANISATIONER HAR INTERVJUATS

AB Bostäder Lidköping	MKB Fastighets AB, Malmö
Akademiska Hus	Myndigheten för skolutveckling
AP Fastigheter	Oslo kommun
Banverket, Banområde Stockholm	Petroleumbranschens riksförbund
Banverket, Norra banregionen	Bostads AB Poseidon
Banverket, Södra banregionen	Riksbyggen, Region Stockholm
BK Tåg	SABO
Bostaden AB, Lidköping	Skolverket
Byggnads AB Mimer, Västerås	Skånetrafiken
Boverket	Socialstyrelsen
Busslink	Statens fastighetsverk
Citypendeln	Statens institutionsstyrelse
Clear Channel	Statens Järnvägar (SJ)
Connex	Statens konstråd
Drott	Stockholms stads konstkansli
Falck Security	Stockholms stift
Fastighetsägarna	Storstockholms Lokaltrafik (SL)
Fastighetsägarna, Region Stockholm	Stångåstaden, Linköping
Fortum	Swebus
Graninge	Svensk Handel
Green Cargo	Svenska Bostäder
Göteborg energi	Svenska Kommunförbundet
Göteborgs spårvägar	Sveriges Bostadsrättscentrum
Helsingfors kommun	Sveriges Hamnar
HSB	Sydkraft
Hufvudstaden	Tornet/Mälartornet
Hyresgästföreningen	Tågkompaniet
Håbohus	Ungdomsstyrelsen
Håll Sverige Rent	Vasakronan
Jernhusen	Vattenfall Sveanät
Jones Lang LaSalle	Vägverket, Region Stockholm
Karlstads Bostads AB	Vägverket, Region Sydöst
KF fastigheter	Örebrobostäder
Kriminalvårdsverket	

English summary

Graffiti: An inventory of preventive measures

Author: Solveig Hollari

Published by:
National Council for Crime Prevention (BRÅ)
P.O.Box 1386
SE-111 93 Stockholm
Sweden

Reference:
ISBN 91-38-32070-3

Available in Swedish from:
BRÅ
P.O. Box 1386
SE-111 93 Stockholm, Sweden

This report presents a survey of graffiti prevention work that has been conducted in Sweden over recent years. Proceeding from a directive, which involved conducting an inventory of graffiti prevention measures and analysing the following up of these measures, a questionnaire has been sent to all the local authorities in Sweden and to the borough administrations in the cities of Stockholm, Gothenburg and Malmö. A similar questionnaire was also sent to the country's police authorities and to the police districts in Stockholm as well as the district police administrations in Gothenburg and Malmö. The response rate was very high, which suggests a strong interest in this issue. In addition, the National Council for Crime Prevention (BRÅ) has contacted a hundred or so individuals representing other organisations and companies, such as electricity companies, property owners and companies working in the transportation and public transport sectors, in order to chart the graffiti prevention work conducted by these actors.

GRAFFITISTS NOT A HOMOGENEOUS GROUP - A VARIETY OF MEASURES ARE REQUIRED

Previous studies show that graffiti writers do not constitute a homogeneous group. One common denominator, besides the fact that they all write graffiti, is that graffiti writers are for the most part boys or young men. The majority are under nineteen years of age, and it is estimated that approximately one quarter of graffiti writers are under fifteen years of age. The most important reasons for writing graffiti are reportedly a) a desire for attention, b) looking for excitement and c) creative impulses. All attempts at generalisation end there, however, since graffitists may be divided into several different subgroups. Amongst these there are older youths who are

heavily involved in other forms of crime, younger persons with an interest in art, and boys whose involvement in delinquency is restricted to graffiti and graffiti-related offences. A majority of those who write graffiti do so for a limited period of time and then desist from this form of criminal activity. But the group of graffitiists also includes individuals where graffiti has been among the acts committed towards the beginning of a more extensive criminal career.

EVALUATIONS UNUSUAL – A LACK OF KNOWLEDGE REGARDING MEASURES THAT WORK

Graffiti is perceived to constitute a major problem in many western countries, and a large number of preventive measures have been employed. Evaluations and academic research on the effects of this work are almost entirely lacking, however, both in Sweden and in other countries. As a result, there are no grounds on the basis of which to determine what types of measures have worked or why they have worked.

PROMPT GRAFFITI REMOVAL IS EFFECTIVE IN COMBINATION WITH OTHER MEASURES

Experiences from other countries indicate nonetheless that the prompt removal of graffiti, in combination with other measures, may produce good results. Removing graffiti promptly requires collaboration between several different actors, however, since the objects exposed to graffiti have different owners. In Oslo and Copenhagen, a number of property owners collaborate by signing a form of graffiti insurance. What this involves is that the property owners pay a fixed amount per meter of frontage and in exchange receive an immediate, free graffiti removal service if this frontage is then subjected to graffiti. The measure is supplemented by informational campaigns directed at the general public. In Helsinki, the prompt removal of graffiti is a compulsory measure which the city requires of property owners. Here the measure is combined with active work to arrest and convict the most notorious graffiti writers. In the Belgian town of Brügge, the prompt removal of graffiti has been combined with informational campaigns, focused efforts to arrest the most active graffiti writers and a generous attitude towards those painting graffiti murals. Those youths who dissociate themselves from illegal graffiti writing have been given the opportunity to paint graffiti murals on legal walls prepared specifically for this purpose. Whilst these measures have not been evaluated scientifically, all of these cities report that the measures taken, despite some differences in their content, have served to reduce levels of graffiti.

THE LOCAL AUTHORITIES ARE A DRIVING FORCE BEHIND GRAFFITI PREVENTION WORK

In Sweden, it is first and foremost in the metropolitan areas that graffiti is perceived to constitute a major problem. Almost half of the boroughs in Stockholm, Gothenburg and Malmö that completed the questionnaire report that they have a lot or quite a lot of graffiti. One quarter of the country's local authorities state that they have a lot or quite a lot of graffiti. Among these local authorities that are most affected by graffiti, however, only a small proportion have a general action plan for working to prevent

graffiti. Three quarters of the local authorities who report having a lot or quite a lot of graffiti have no general action plan for how to adequately deal with this graffiti. It is a great deal more common for them to have a policy for graffiti removal, however. Half of all the local authorities that completed the questionnaire reported having such a policy.

Despite the fact that there is often no general action plan in place, a number of different preventive measures are employed among the local authorities in Sweden. Often this work involves one or more isolated measures, however, that do not comprise part of a well thought out plan of action. The total cost of the graffiti prevention work undertaken by local authorities is difficult to estimate. Previous calculations show, however, that the combined costs for the local authorities' graffiti removal measures alone amount to an annual total of 500 million SEK (approximately 56 million Euro).

When different actors collaborate on the graffiti issue, the local authority is almost always the party that provides the motivation and co-ordination for these efforts. There are several examples of local authorities running collaborative operations both between different departments of the local administration and with other actors, including the police in a number of cases. As is the case in other western countries, however, there is an absence of thorough evaluations of these measures. There is thus often a lack of knowledge as to which measures, or rather which combinations of measures actually work.

THE POLICE PARTICIPATE IN THE GRAFFITI PREVENTION WORK

Almost half of the country's authorities report that one or more of their local police districts has a general strategy in the area of graffiti prevention work. The majority of police authorities also report that the local police organisations participate actively in work of this kind. This is done primarily by means of systematically registering graffiti writers and their graffiti signatures. In some cases, the police also collaborate with the local authorities, by informing young people about the damage and risks associated with graffiti, for example.

OTHER ACTORS MOST COMMONLY ONLY CARRY OUT PINPOINT MEASURES

In addition to the local authorities and the police authorities, there are a large number of actors who work with this issue, primarily because they themselves suffer as a result of graffiti. Central among these are actors working within the transportation and public transport sectors and others working within the housing sector. For these actors, prompt graffiti removal is the principal strategy employed. They may also introduce other forms of situational measures on occasion, such as the use of security guards, the use of protective anti-graffiti coatings on surfaces likely to be exposed to graffiti and other similar measures. Social responses, on the other hand, such as the provision of information, the organisation of alternative activities for graffiti writers and similar forms of measure are employed relatively rarely. The measures carried out by these actors most commonly take the

form of pinpoint efforts and thus rarely constitute part of any more general action plan. As with the preventive work conducted by the police and the local authorities, these measures have not generally been evaluated. The assessment of the actors concerned themselves is that that the prompt removal of graffiti is the measure most closely linked to any substantial effect.

THE LEVEL OF COLLABORATION BETWEEN DIFFERENT ACTORS SHOULD BE DEVELOPED

The overall picture of the graffiti prevention work being conducted in Sweden indicates that in many areas there is a lack of well thought out and developed action plans for the work that is carried out. The majority of graffiti prevention measures appear for the most part to take the form of pinpoint efforts. This is problematic, since the group of graffiti writers is comprised of several different sorts of individual. Measures that function preventively for one type of graffiti writer will probably not always function as well for graffiti writers from another category. In addition, there is often a lack of collaboration between actors and the co-ordination of measures is generally poor. This is true both of the situation within the organisations/companies themselves and of the contacts between them. It is also quite rare for the work that is conducted to be documented, which means that valuable experiences risk being lost. Finally, there is an almost complete absence of academic evaluations or follow ups. This survey cannot therefore provide any form of scientific evidence as to which measures work in various different contexts.

A NUMBER OF ACTORS TAKE A COMPREHENSIVE VIEW

Despite the flaws identified in the survey, there are a number of exceptions. Well thought out programs of measures are being put into practise in many places. The common denominator for these programs is that they are based on *collaborations* between police, and private, state and local authority actors, producing *joint* packages of measures aimed at preventing the production of graffiti. In these cases there is often a *carefully prepared action plan*, characterised by *a will to persevere*, which comprises *several different kinds of measures*. In a few of these examples, attempts are also being made to *evaluate* the measures, but in these cases, the methods employed to evaluate the graffiti prevention work need to be developed and refined.

IT IS IMPORTANT TO DEVELOP AND DISSEMINATE KNOWLEDGE IN THIS AREA

A majority of the local authorities that completed the questionnaire expressed a desire to be informed of improvements to the existing knowledge regarding how best to work to prevent graffiti. In order to disseminate the knowledge and experiences of graffiti prevention that do exist, the National Council for Crime Prevention intends to produce a brochure on the subject in 2004. This publication is intended to provide concrete examples of different types of graffiti prevention measures that may be put into practise. A little over one-third of the local authorities, and an even larger proportion of the police questioned, would willingly participate in some form of pilot project that could then be evaluated. In order to contribute to the develop-

ment of both knowledge and methodological expertise in the area of graffiti prevention, the National Council is therefore planning to provide financial support to local authorities who wish to work to prevent graffiti. The objective is to develop cost-effective measures that may also be disseminated to other areas. In order to achieve this, the Council will be insisting on the documentation and evaluation of the projects, and in addition, to being included to a certain extent in the planning and following up of the projects.